

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «**Питання Західного Берліна в американо-радянських відносинах у
1945–1971»**»

Виконав: студент IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Толстіков Ігор Володимирович

Керівник: к.і.н., доц.
Ченчик Дмитро Володимирович

Рецензент: к.і.н., доц.
Страшнюк Сергій Юрійович

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Формування питання Західного Берліну в між США та СРСР в 1945–1949 рр.	15
РОЗДІЛ 2. Розкол Німеччини та проблема Західного Берліну в двосторонніх відносинах в 1949–1961 рр.	43
РОЗДІЛ 3. Від криз до розрядки: позиція Вашингтону та Москви щодо статусу Західного Берліну в 1961–1971 рр.	65
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	83

Вступ

Актуальність теми дослідження: тема американо-радянських відносин щодо проблеми Західного Берліна протягом 1945-1971 років має велику наукову і суспільно-політичну актуальність. Тема актуальна через потребу в глибокому вивченні подій в історії в ті роки задля розуміння суспільно-політичних процесів сьогодення в світі. Питання Західного Берліна і суспільно-політичні відносини двох наддержав займають одне з центральних місць в історії Холодної війни, вони значною мірою вплинули на перебіг її побій на європейському театрі. Існування подібних кризових регіонів, де перетинаються інтереси країн антагоністів є актуальними і на сьогоднішній день, бо і сьогодні на карті Європи ситуація, котра склалась в межах Західних Балкан та в умовах російсько-української війни з 2014 року, має багато спільних рис з геополітичним протистоянням періоду 1945-1971 років. Тема роботи дозволяє деякою мірою зрозуміти передумови, причини та наслідки серії зовнішньополітичних криз, пов'язаних із німецьким питанням і його складовою, проблемою Західного Берліну, оскільки наддержави намагались її використовувати у своєму протистоянні та в своїх зовнішньополітичних стратегіях, пов'язуючи з іншими міжнародними проблемами. В 1961 році саме питання щодо Західного Берліну поставило людство на межу повномасштабної атомної війни, в черговий раз загостривши питання про реалістичність та ефективність розрахунків наддержав. А формат нормалізації та врегулювання цієї кризи може допомогти аналізувати і сучасну зовнішню політику США, Китаю та інших країн і посилити позиції України на завершальному етапі російсько-української війни.

Об'єкт дослідження: політика Сполучених Штатів Америки і Радянського Союзу в питанні Західного Берліна в 1945-1971 роках.

Предмет дослідження: еволюція підходів наддержав щодо Західного Берліну в умовах холодної війни.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від капітуляції Третього рейху та завершення війни в Європі 8 травня 1945 року до підписання чотирьохсторонньої угоди про статус Західного Берліна 3 вересня 1971 року.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Західного Берліна та відносини між Радянським Союзом та США навколо території Західного Берліна у зазначений період, а також Німеччину в контексті Західного Берліна

Історіографічний огляд літератури:

Історіографію можна розділити на радянську, російську, українську і зарубіжну.

Радянська історіографія в дослідженні представлена, наприклад, роботою Висоцького В.Н. Книга авторства Висоцького В.Н. є важливим джерелом інформації про політичну та геополітичну ситуацію в Західному Берліні на протязі 1960-х та 1970-х років. Ця книга представляє вельми особливе дослідження необхідності сприйняття теми Західного Берліна в контексті міжнародних відносин в дослідженні теми дослідження. Висоцький займав прорадянську позицію, котра полягала в тому, що він вважав, що Радянський союз не вів агресивну політику щодо Західного Берліна, а лиш наполягав на дотриманні Потсдамських домовленостей з боку США. Книга допомогла дослідженню автора подивитись на місце Західного Берліна в радяно-американських відносинах через призму джерельної бази Радянського Союзу.¹

Також, можна виділити книгу авторства Беспалова Г.М. котра представляє собою дослідження про політичну та геополітичну проблематику, пов'язану з західною частиною Берліна в післявоєнний період. Він займав відверто прорадянську позицію, описуючи бажання західних держав порушити домовленості щодо Берліна. Беспалов розглянув Берлінське питання через призму історичних відомостей, котрі містились в Радянському Союзі на той

¹ Висоцкий В.Н. Западный Берлин и его место в системе современных международных отношений. Москва: Мысль. 1971.

момент, книга допомагає оцінити досліднику риторичу Радянського Союзу щодо американо-радянських відносин навколо Берлінської проблеми.¹

Можна виділити книгу Кінкулькіна і Клокової, котрі описали погіршення відносин між СРСР і США після закінчення Другої світової війни, зайнявши при цьому більше нейтральну позицію і охарактеризували характер відносин двох країн і те, як вони вплинули на Радянське суспільство, що допомогло в дослідженні теми.²

Зарубіжна література представлена, наприклад, книгою авторства Герхарда Кайдерлінга і Петера Штульца. Вони розглянули Берлін у широкому контексті геополітичних, економічних та соціокультурних подій, приділяючи увагу національним і міжнародним аспектам, що допомогло дослідити тему і подивитись на проблематику Західного Берліна і відносин двох наддержав з позиції істориків з НДР. Вони також обґрунтували своє дослідження за допомогою широкого спектру джерел, включаючи архівні матеріали, документи, свідчення очевидців, дослідження інших істориків. Історики зайняли в деякій мірі прорадянську позицію, засуджуючи деякі дії західних країн щодо Західного Берліна.³

Також, зарубіжна література представлена роботою Ф. Кемпа. Фредерік Кемп зосередився на ролях Джона Кеннеді та Микити Хрущова в кризі Берліна 1961 року. Автор розкрив роль Джона Кеннеді- президента США, та Микити Хрущова- генерального секретаря КПРС, у формуванні політичних рішень, які призвели до побудови стіни в Берліні, що допомогло краще зрозуміти політику двох наддержав щодо Західного Берліна. Він проаналізував геополітичний контекст, напружені відносини між США та Радянським Союзом, а також реакцію світової громадськості на ці події. Книга Кемпа вміщує в себе дуже багато дрібних деталей, котрих було важко знайти десь в іншому місці, проте ці деталі були потрібні для дослідження окремої частини якогось питання. Кемп

¹ Беспалов Г. М. Берлинский вопрос и германская проблема. Москва. 1949.

² Кинкулькин А. Т, Клокова Г. В. Страницы истории советского общества. Факты. проблемы. люди. Москва: Изд. Полит. Лит. 1989.

³ Кайдерлинг Г., Штульц П. Берлин 1945- 1975: пер. с нем. М: прогрес. 1976.

зайняв в деякій мірі проамериканську позицію, засудивши окремі дії Радянського Союзу.¹

Зарубіжна література також представлена роботою Г. Кісінджера, котрий охарактеризував проблему Берліна і в деталях розписав дипломатію між двома наддержавами, показав її проблематику. Книга американського дипломата є важливим дослідженням для роботи автора, бо Кісінджер використовував реалістичний підхід до дослідження теми, що дозволило розглядати тему з позиції країн, котрі намагались розширити свою геополітичну владу на Західний Берлін. Кісінджер зайняв більше проамериканську позицію, відмітивши бажання Радянського Союзу розповсюдити свою владу на весь Берлін.

Зарубіжна література також представлена роботою Німецького історика Г. Вінклера, котрий дослідив проблематику Західного Берліна, проаналізував реакцію людей і владних структур на стіну, котра розділила Берлін. Вінклер зайняв позицію більш проамериканську, пронимецьку, висвітлюючи дивність Радянських дій з приводу Берліна, поступово досліджуючи німецьке питання. Книга Вінклера є важливим дослідженням німця, як він бачить проблему Західного Берліна, точно описавши реакцію Німців на політичні дії політики двох наддержав в Берліні, що дозволило використати більш ширший підхід до дослідження проблематики.²

Російська література представлена, наприклад, працею С. Лавренова і І. Попова. Це відомі російські історики, котрі спеціалізуються на вивченні військової історії СРСР. Вони аналізують роль Радянського Союзу у локальних війнах і конфліктах з огляду на політичний, військовий та стратегічний чинники, котрі базують своє дослідження на широкому спектрі джерел, котрі включають архівні документи, офіційні звіти, літературні джерела, що допомогло в дослідженні проблематики Західного Берліна і американо-радянських відносин. Крім цього, автори роблять критичну оцінку джерел та

¹ Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013.

² Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933-1990. Oxford University Press, 2007.

історіографії, аналізують вплив СРСР в Західному Берліні. Автори дослідження зайняли більше нейтральну позицію з приводу Берлінської проблеми, акцентуючи увагу на помилках обох сторін конфлікту, котрі і призвели до кризових ситуацій в регіоні.¹

Ще, можна виділити роботу російського історика Р. Долгілевича, котрий вдало описав відносини між двома наддержавами щодо Західного Берліна проаналізував проблематику відносин між двома наддержавами, їх зміну протягом 1960-х років, скоріше засудив діяльність ФРН і спробу впливати на Західний Берлін, зайняв більше прорадянську позицію. Книга Долгілевича допомогла в дослідженні кризи 1965 року в Західному Берліні.²

Українська історіографія в дослідженні представлена, наприклад роботою А. Кудряченко, котра зайняла більше нейтральну позицію щодо Блокади Берліна, проаналізувавши відносини двох наддержав за допомогою сучасних методів дослідження проблеми. Кудряченко зосередилась саме на розгляді політичних взаємовідносин щодо проблематики Берліна. Стаття допомогла в дослідженні відносин двох наддержав щодо Берліна з позиції використання сучасних методів дослідження.³

Також, Українська історіографія представлена роботою Мартиненко А.К., Мартиненко Б.К, котрі зайняли більше нейтральну позиції щодо відносин двох наддержав, проаналізувавши основні позиції сторін і використавши реалістичний підхід до роботи, що допомогло в дослідженні проблематики.⁴

Аналіз джерел:

Джерела можна розділити на джерела особового походження, джерела офіційного походження, джерела агітаційного характеру.

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель. 2003.

² Долгілевич Р.В Советская Дипломатия и Западный Берлин (1963- 1964). Санкт-Петербург: Алетейя, 2012.

URL:http://loveread.ec/read_book.php?id=101145&p=1

³ Кудряченко А. І Берлінська криза 1948-1949 років, балансування на межі війни // Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Зб. наук. праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс. 2014. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/280/> (дата доступу 01.02.2023).

⁴ Мартиненко А.К., Мартиненко Б.К. Міжнародні відносини 1945– 1975р. Київ. 2007р.

Джерела офіційного походження в дослідженні представлені документами різних міжнародних зустрічей, як наприклад, збірник документів Тегеран - Ялта – Потсдам. В ньому було визначено, що особливістю кризових ситуацій у Східній Німеччині було те, що вони виникли насамперед у Західному Берліні, де збігалися інтереси Західних держав і Радянського Союзу.¹

Також, американські джерела представлені, наприклад, директивами JCS 1067 і 1779.

Джерело "Directive to Commander in Chief of the United States forces of occupation regarding the military governance of Germany (JCS 1067) Germany under occupation: illustrative materials and documents" є документом, котрий містить директиви, пов'язані з військовим управлінням Німеччини під час її окупації. Директива JCS 1067 описувала плани Сполучених Штатів Америки щодо Німеччини і Західного Берліна. Щодо цієї директиви, то основною ціллю окупаційної американської політики по відношенню до Німеччини була підтримка економіки Німеччини на середньому рівні, при цьому економічне відновлення Німеччини не передбачалось. Німецька економіка мала бути б на рівні, котрий був би необхідним для підтримання виробництва товарів, наприклад, або легкої промисловості. Ніяке відновлення важкої промисловості не передбачалось.²

А от вже згідно директиви JCS 1779 економічній відбудові Німеччини мали допомогти США, підняти її потенціал на світовій арені, в тому числі підтримуючи і її важку промисловість. Ціллю американської політики в Німеччині згідно цієї директиви було: "допомогти закласти економічні основи для здорової німецької демократії".³

Інші важливі збірки джерел також представлені американськими документами на сайті Державного департаменту США різних з питань

¹ Цыбулевский Б.Л., Санакоев Ш.П. Тегеран-Ялта-Потсдам: Сб. документов. Москва. 1971.

² Directive to Commander in Chief of United States forces of occupation regarding the military government of Germany (JCS 1067) Germany under occupation: illustrative materials and documents. Ann Arbor: Edward's Brothers, Inc., 1949.

³ Directive to Commander in Chief of United States forces of occupation regarding the military government of Germany (JCS 1779) // Germany, 1947-1949: the Story in Documents. – Washington: United State Department of State, 1950.

зовнішньої політики, що розкривають ставлення американського керівництва до Берлінської проблеми в різні періоди.¹

Джерела агітаційного характеру в дослідженні представлені, наприклад, посиланнями на журнал "life", швейцарською газетою "Die Tat" і американською газетою "New-York Times". Преса висвітлювала події, котрі були відомі вузькому колу осіб і дуже допомагала в дослідженні даної теми. Преса дала змогу детально дослідити проблематику згідно теми.²

Документи особового походження в роботі представлені в основному мемуарами, наприклад:

А. Громико був визначним радянським дипломатом і політиком, котрий якийсь час посідав посаду Міністра закордонних справ. Його спогади надважливі в дослідженні даної теми, саме через його досвід в веденні зовнішньополітичних справ і те, що він був безпосереднім свідком відносин Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки щодо Західного Берліна. Він детально проілюстрував зустріч у Відні між радянським і американським лідером і написав про ціль зустрічі у Відні саме Радянської сторони.³

Праця Корнієнко Г. має цінність для дослідження, бо Корнієнко є очевидцем подій в Берліні і очевидцем радяно-американських відносин. Корнієнко дуже непогано описав заключну частину розмови Кеннеді і Хрущова на Віденській зустрічі, що, безумовно, є дуже важливим в розумінні цілей кожної із сторін. Хрущов наполягав на підписанні договору з обома Німецькими державами, коли Кеннеді, за словами Корнієнко, хотів залишити все як є.⁴

А. Мікоян був ще одним з очевидців Холодної війни, подій в Західному Берліні і дипломатії між двома країнами. Він був представником партійної

¹ Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by W. Slany, J. Glennon. Vol. III: Council of Foreign Ministers. Washington, 1968. doc 616. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03/d616>

² America and Russia // Life. 1945. 30 July. V. 19.

Informationen, Vermerke, Ausarbeitungen zum Deutschlandsproblem zur Frage des Friedensvertrages (1952-1953). MfAA, A 9634 F1 "New-York Times". 12. Juni 1953. New-York.

Informationen, Vermerke, Ausarbeitungen zum Deutschlandsproblem zur Frage des Friedensvertrages (1952-1953). MfAA A9634 F1. "Die Tat". 28. Juni 1953. Zuerich.

³ Громько А.А. Памятное. Новые горизонты. Москва: Центрполиграф. 2015. Книга 1.

⁴ Корниенко. Г Холодная война. Свидетельство её участника. Москва: Олма-пресс. 2001.

еліти, котрий мав вплив на розвиток подій і під час Берлінських криз, і брав безпосередню участь в радяно-американських відносинах. Тому його свідчення є цінними для дослідження даної теми. Мікоян в своїй книзі "Так и было. Размышление о минувшем" дав неймовірно цінну реакцію на Берлінський ультиматум Хрущова, засуджуючи його дії.¹

Джерело "Лицом к лицу с Америкой. Рассказ о поездке М.С Хрущева в США. 15-27 сентября 1959 г." є важливим документом для розуміння історії і зовнішньої політики Радянського Союзу та Сполучених Штатів Америки в період Холодної війни. Аджубей був журналістом і розповідачем, який брав участь у поїздки М.С. Хрущова до США у 1959 році. Візит Хрущова в США в 1959 році був важливим подією, що підкреслювала зміну підходу до взаємодії між Радянським Союзом і Сполученими Штатами в період Холодної війни. І Аджубей влучно описав дану подорож, через це можна розглядати цю подію з іншого ракурсу.²

З джерел особового походження також можна виділити працю Віллі Брандта, котра має величезну цінність, оскільки Віллі Брандт довгий час був Бургомістром Західного Берліна. Його спогади є важливою частиною опису невдоволення німцями своєї участі в холодній війні, ка містить критику дій американського і радянського керівництва.³

К. Аденауер був ще однією фігурою, спогади якого, як безпосереднього учасника радяно-американських відносин є цінними. Праця Аденауера є важливим документом для вивчення питання дослідження з теми та розуміння загальної геополітичної ситуації в Європі в післявоєнний період, а також для розуміння ролі Аденауера в американо-радянських відносинах щодо Західного Берліна і поглядів самого Аденауера.⁴

Дж. Кеннан є ще однією важливою статтю для теми дослідження і його праця є важливим документом для розуміння зовнішньої політики Сполучених

¹ Мікоян А. И. Так и было. Размышления о минувшем. Москва: Центрполиграф. 2014г..

² Аджубей О.И. Лицом к лицу с Америкой. Рассказ о поездке Н.С Хрущева в США. 15-27 сентября 1959 г. сборник. Москва: Госполитиздат. 1959.

³ Брандт. В. Воспоминания. Москва: Новости. 1991г.

⁴ Аденауэр К. Воспоминания. Москва: Прогресс 1966. Т. 1.

Штатів Америки та їхніх відносин з Радянським Союзом під час Другої світової війни. Джордж Кеннан був американським дипломатом, котрий відіграв важливу роль у формулюванні стратегії стримування радянського впливу в період Холодної війни. Він працював американським послом в Радянському Союзі в 1944-1946 роках. Враховуючи його досвід та професійну репутацію, можна оцінити його об'єктивність та можливість політичного впливу на зміст його спогадів. Тим не менш, його праця є важливим документом для сприйняття подій в дослідженні.¹

Метою дослідження є аналіз впливу берлінського питання в 1945–1971 роках на двосторонні радянсько-американські відносини в умовах холодної війни.

Завдання дослідження:

- 1) Дослідити основні етапи та ключові події в історії Західного Берліна в умовах холодної війни.
- 2) Розглянути вплив блокади західної частини Берліна на холодну війну та розвиток американо-радянських відносин в цей період.
- 3) Проаналізувати роль розділення Німеччини та питання статусу Західного Берліна у формуванні американо-радянських відносин у 1945-1949 рр.
- 5) Розглянути відносини між США та СРСР щодо Західного Берліна під час розколу Німеччини в 1949 році до початку другої Берлінської кризи.
- 6) Висвітлити реакцію на події в Західному Берліні представників Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки щодо ультиматуму Хрущова і спроби мирного врегулювання.
- 7) Дослідити вплив Західного Берліна на розвиток глобальної політики США та Радянського Союзу в період другої Берлінської кризи.
- 8) Дослідити основні причини, перебіг подій і наслідки другої Берлінської кризи в питанні Західного Берліна.

¹ Кеннан Дж. Дипломатия второй мировой войны глазами американского посла в СССР Дж. Кеннана. Москва: Центрполиграф. 2002.

9) Дати оцінку подіям, пов'язаним з Західним Берліном і дати оцінку радянсько-американських відносин по відношенню до Західного Берліна з 1961-1971 роки.

10) Зробити висновки щодо радянсько-американських відносин з приводу Західного Берліна в 1945-1971 роках.

Методологія та методи дослідження: методологія дослідження склалась через принципи історизму та багатофакторності. Принцип історизму дозволив виявити контекст політики між двома країнами щодо питання Західного Берліну в 1945-1971 рр. Принцип багатофакторності дозволив дослідити перелік факторів, котрі впливали на політику двох наддержав щодо Західного Берліну. Також, в контексті американо-радянських відносин щодо Західного Берліна протягом 1945-1961 років можна розглянути концептуальні підходи до міжнародних відносин згідно даного періоду, а саме підходи реалізму і неореалізму. Реалістичний підхід зосереджується на розгляді змагання за вплив в Західному Берліні двох наддержав, захист своїх геополітичних інтересів в регіоні і всьому світі. Неореалістичний підхід аналізує американо-радянські відносини щодо Західного Берліна в рамках ширшої геополітичної системи, зосереджуючись не на самих державах, а в міжнародному значенні. Думка автора дослідження співпадає з думкою Г. Кіссінджера, котрий використовує в більшій мірі реалістичний підхід в своїй книзі, аналізує американо-радянські відносини як змагання за геополітичний вплив в регіоні.

Методи дослідження представлені такими методами, наприклад, історичний аналіз: цей метод дозволяє проаналізувати інформацію з різних джерел, таких як архівні документи, мемуари, щоб реконструювати події та процеси, що стосуються теми дослідження. Джерелознавчий метод дозволяє критично підійти до вивчення джерел в контексті американо-радянських відносин стосовно Західного Берліна в 1945-1971 роки. Цей метод дозволяє аналізувати і перевіряти історичні факти, котрі відображені в джерелах. Контент-аналіз: цей метод дозволяє проаналізувати текстові документи, такі як: промови, статті, заяви, щоб виявити ключові теми та позиції щодо питання

Західного Берліна та американо-радянських відносин. Емпіричні методи: ці методи дозволяють збирати та аналізувати первинні дані, такі як: опитування, спостереження, щоб дослідити взаємодію між різними акторами в контексті питання Західного Берліна та американо-радянських відносин. Порівняльний аналіз: цей метод дозволяє порівняти різні аспекти відносин між США та Радянським Союзом з питання Західного Берліна з іншими подіями, які відбувалися в той же час у різних частинах світу, або з історичними подіями в минулому. Системний аналіз: цей метод дозволяє розглядати систему взаємодії в контексті питання Західного Берліна та американо-радянських відносин воедино, включаючи різні елементи системи.

Наукова новизна дослідження обумовлена відношенням до важливого періоду в історії Європи та світу, коли США та Радянський Союз були в розпалі холодної війни, що вплинуло на багато аспектів міжнародних відносин та геополітики. Питання Західного Берліна, яке було розділене між Америкою та Радянським Союзом, було одним з найбільш актуальних та складних питань того часу. Тема дослідження відображає взаємодію двох світових держав, яка має значний історичний та політичний вплив на події, які відбувалися в цей період. Дослідження зв'язків між Америкою та Радянським Союзом щодо питання Західного Берліна може допомогти зрозуміти більше про те, які були мотивації кожної держави, як впливали на їхні дії та рішення. Дослідження цієї теми може сформулювати нові погляди щодо дій Америки та Радянського Союзу по відношенню до Західного Берліна.

Структура роботи зумовлена поставленими метою і завданнями, побудована згідно критеріям хронологічної послідовності подій американо-радянських відносин щодо Західного Берліна в 1945-1971 роки. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку джерел і літератури. В першому розділі розглянуто політичний статус Німеччини в цілому і західної частини Берліну, рішення Потсдамської конференції, блокади Західної частини Берліну і розділення Німеччини на дві країни. В другому розділі дослідження розглянуто вплив розколу Німеччини на радяно-американську політику і

проаналізовано проблему Західного Берліну в 1949-1961 роки. В третьому розділі дослідження висвітлена позиція Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки на кризову ситуацію навколо Західного Берліна в 1961 роки, показаний вплив другої Берлінської кризи на геополітичні відносини між двома країнами, досліджені намагання обох сторін домовитись. Загальний обсяг роботи складає 90 сторінок, із них основного тексту – 82.

РОЗДІЛ 1. Формування питання Західного Берліну в між США та СРСР в 1945–1949 р.

В 1945 році стало зрозуміло, що Третій Рейх та його союзники програють Другу світову війну. Очевидним було для світових лідерів і те, що ще вчорашні союзники вже завтра можуть стати ворогами, в боротьбі за сферу впливу в Європі. Новий переділ світу був частково обговорений на Ялтинській конференції 1945 року. Тоді ще конкретних планів по Берліну не висували, певне, ніхто не знав, хто візьме Берлін першим.

Саме німецьке питання було розглянуто лідерами трьох країн, в першу чергу. Було розглянуто і затверджено умови капітуляції, розглянуто проблему репарацій, і найголовніше: розділення зон окупації між союзниками, механізми їх контролю і управління всередині цих зон.¹

По німецькому питанню одне з основних обговорень на Ялтинській конференції стосувалось розділення Німеччини на декілька частин, доцільність такої "операції", на скільки частин розділити і які органи управління там створити. Рузвельт, наприклад, перш за все хотів вирішити, чи будуть союзники розділяти Німеччину та чи будуть вони повідомляти про це рішення народ Німеччини завчасно. Рузвельт наполягав вирішити це питання саме зараз, а деталі залишити на потім. Сталін з ним в цьому погоджувався. Союзники внесли зміни в документ про капітуляцію Німеччини, тепер там був пункт про розділення Німеччини на декілька частин, причому на стільки, скільки вони порахують за необхідне задля миру і безпеки. Також була створена комісія з питань розділення Німеччини в складі представників трьох країн. Однак, найважливішим залишалась проблема Берліна, не було відомо хто першим ввійде туди, проте домовились, що Берлін буде розділений на декілька окупаційних зон, як і Німеччина.²

¹ Советско-американские отношения. 1939-1945 / Б. И. Жилиев, В. И. Савченко.; под ред. Г. Н. Севостьянова. Москва: МИД. 2004. с.615.

² Цыбулевский Б. Л., Санаков Ш. П. Тегеран-Ялта-Потсдам: Сб. документов. Москва, 1971. С. 119.

Проте, незабаром позиція Радянського союзу змінилась. Сталін відмовився від ідеї розділення Німеччини на частини, термін "розділення" практично більше не згадувався в акті про капітуляцію Німеччини. При цьому, американці певний час не відмовлялись від ідеї розділення Німеччини, про що може свідчити розмова помічника американського президента Г. Гопкінса зі Сталіним 28 травня 1945 року, під час якої обговорювалось дане питання.¹

Ялтинську конференцію можна вважати передумовою майбутньої холодної війни, котра як раз почалась через різні погляди на післявоєнний час в світі, на його уклад, на стан речей, вочевидь, вже на Ялтинській конференції Сталін і Рузвельт розуміли, що після капітуляції Німеччини остаточно мир в Європі не настане, поки інтереси Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки не збігаються.

Варто сказати, що відносини між союзниками, тобто між Радянським Союзом та Сполученими Штатами Америки і союзниками погіршились на завершальному етапі війни, особливо після смерті Рузвельта 12 квітня 1945 року і приходу до влади в США Трумена. Трумен з негативом відносився до Радянського Союзу і вважав взаємовідносини з Радянським Союзом непотрібними для Америки.²

Вельми цікавим є той факт, що ще до Потсдамської конференції і після Ялтинської конференції в американському суспільстві була зафіксована неабияка симпатія і підтримка Радянського Союзу. Причому вона була підкріплена перемогами Радянського Союзу на фронті, особливо після квітня 1945 року. Це було зафіксовано опитуваннями Геллапа. Американці вірили в плідне співробітництво з Радянським Союзом після Другої світової війни.³

За свідченнями Дж. Бірнса в американському суспільстві, народ Америки мав велике бажання і численні надії на продовження теплих відносин між

¹ Кынин Г.П., Лауфер Й.П. СССР и Германский вопрос. 1941-1949. Т. 2. 9 мая 1945 г. - 3 октября 1946 г. Международные отношения. 2000. С. 140-145.

² Кинкулькин А. Т., Клокова Г. В. Страницы истории советского общества. Факты. проблемы. люди. Москва: Изд. Полит. Лит. 1989. С. 350.

³ Page B. I., Shapiro R. Y. The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans Policy Preferences. Chicago. 1992. P. 412.

Радянським Союзом та Сполученими Штатами Америки. В багатьох головах людей Радянський Союз продовжував бути союзником. І, певне, в людей на той момент відбувся б шок, якщо уряд Сполучених Штатів Америки припинив би відносини з Радянським Союзом.¹

Радянський союз після закінчення Другої світової війни буде контролювати таку територію, яку він ще раніше ніколи не контролював. Західні союзники розуміли силу Радянського Союзу на той момент.

Один з найвідоміших дипломатів того часу, Дж. Кеннан так описав "авторитет" Радянського Союзу: "Коли закінчиться війна... Росія вперше не матиме ворога з-поміж великих держав в Євразії і контролюватиме численні території за її межами, у тому числі й ті, влада на які в неї ніколи не поширювалася".²

З приводу Радянського Союзу ще на початку 1945 року в негативному сенсі написала відома газета "Daily Mirror" цікавий текст, котрий відображає настрої в західному політичному суспільстві на той момент і відношення до Радянського Союзу: "Ми вступили у війну, щоб стримати політику експансії Німеччини, котра була готова заволодіти всією Європою. Однак, справжнім результатом війни стався радикальний здвиг політичного впливу від країн Західної Європи до Радянського Союзу. Ми створили монстра напрочуд схожого на Франкенштейна, котрий тепер домінує на європейсько-азійському просторі від Владивостоку до Відня і навіть далі".³

Після завершення війни між двома країнами також була відчутною економічна нерівномірність. В Сполучених Штатах Америки за часи війни значно зросла промисловість, майже в три рази. Промисловість США виробляла дуже багато сировини, і якщо ж брати до уваги СРСР, то його промисловість і економічна складова була на низькому рівні через війну на його території. Наприклад, Джузеппе Боффа зробив висновок, що різниця між

¹ Byrnes J. F. All in One Lifetime. New-York. 1958. P. 389.

² Кеннан Дж. Дипломатия второй мировой войны глазами американского посла в СССР Дж. Кеннана. Москва: Центрполиграф. 2002. С. 160.

³ Lynne Olson. Citizens of London. New-York: Random House. 2010. P. 349.

радянською людиною і громадянином США величезна, в економічному плані. Також, Боффа запевняє, що радянська продукція чорної металургії складала приблизно 18 відсотків від рівня американської, хімічної на рівні 5 – 10 відсотків, текстильної приблизно 10 відсотків від американського рівня.¹

Ознакою конфронтації також можна вважати завершення поставок по ленд-лізу в Радянський Союз в травні 1945 року. Американська сторона заявила, що військові дії в Європі завершені. Це звичайно так, проте варто пам'ятати, що Сполучені Штати Америки вимагали від Радянського Союзу ввести війська в Маньчжурію, що Сталін і зробить в серпні, проте вже без ленд-лізу від США. Причому, не тільки припинили поставки зброї і коштів, а і повернення кораблів, котрі вже мали відпливати до берегів СРСР, і навіть ті, котрі були в дорозі, або біля радянських портів. Для керівництва Радянського Союзу це було досить неочікувано.²

Доля Берліну і всієї Німеччини була остаточно вирішена вже на Потсдамській конференції. Затверджені на конференції угоди порушувались і зі сторони соціалістичного блоку, і зі сторони капіталістичного блоку пізніше. Холодна війна почала зароджуватися на даній конференції. До цього ж додавалось і президентство Трумена, котрий був противником концепції плідного співробітництва з Радянським Союзом.

На Потсдамській конференції стався вельми значимий інцидент, пов'язаний з політичним протистоянням двох країн. В якийсь з моментів Трумен відвів Сталіна на пару слів і запевнив його, що в Америці є зброя масового ураження. Це можна вважати першим "ядерним шантажем". Проте, як запевняє Кіссінджер, Сталін не повівся на шантаж і зробив вигляд, що йому не цікаво що ж то за зброя. Сталін сказав щось в дусі, що йому буде цікаво подивитися на дану зброю проти Японців. Тактику "уявної незацікавленості"

¹ Боффа Дж. История Советского Союза. Москва: Междунар. отн. 1990. Т. 2. С. 257.

² Данилов А.А., Пыжиков А.В. Рождение сверхдержавы. СССР в первые послевоенные годы. Москва: РОССНЭП. 2001. С. 81.

радянський уряд використовував по відношенню до заяв американців до того моменту, поки в Радянського Союзу не з'явилась власна ядерна зброя.¹

Зустріч чотирьох країн на Потсдамській конференції можна проаналізувати за допомогою записки секретарів Союзної контрольної ради Німеччини від 31 липня 1945 року. В документі наголошується про створення Контрольної ради в складі чотирьох головнокомандуючих задля вирішення питань в Німеччині і Берліні. Було узгоджено про механізм контролю Німеччини згідно угоди від 14 листопада 1944 року задля вирішення основних питань щодо Німеччини. Було прописано про чотири сектори Берліна, кожна з чотирьох країн розповсюджувала владу на свій сектор окупації. При Контрольній раді було призначено створення Адміністративне бюро задля обслуговування Контрольної ради, бюро очолить США. Так само влада чотирьох країн очолювала контроль над секторами Берліна, кожна країна в своєму секторі.²

Жуков у своїх спогадах згадував: "Разом з тим, у Потсдамі значно сильніше виявилось прагнення урядів США та Великої Британії скористатися поразкою Німеччини для посилення своїх позицій у їх боротьбі за світове панування."³

Результатом Потсдамської конференції було запровадження чотирьохсторонньої окупації Німеччини і Берліна. Берлін був розділений на чотири частини і був оточений з усіх сторін радянською зоною окупації. Також, була узгоджена програма "чотирьох д". Була оголошена денацифікація, тобто розпуск НСДАП, передача нацистів суду, демілітаризація Німеччини, демократизація і декартелізація країни. Було обговорено питання репарацій, де половина мала дістатись Радянському Союзу, але остаточного рішення прийнято не було. Було вирішено залишити Німеччину єдиною державою, пізніше провести вибори і підписати мирний договір. Регулювання політики в

¹ Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 391.

² Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by W. Slany, J. Glennon. Vol. III: Council of Foreign Ministers. Washington, 1968. doc 616. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03/d616>

³ Жуков Г. К. Воспоминания и размышления. Москва: Олма-пресс. 2002г. Т 2. Гл. 23. С. 378.

Німеччині і в самому Берліні буде регулюватися через створений орган управління: Союзна контрольна рада.¹

Результатом Потсдамської конференції стало започаткування процесів, котрі розділили Європу на дві частини, на два світи, на дві сфери впливу, і центром цього протистояння виявився Берлін, в тому числі Західний, котрий опинився центром геополітичного протистояння двох наддержав, котрі ще вчора перемогли спільного супротивника.

Потсдамська конференція показала, що Сполучені Штати Америки з більш жорсткою позицією підійшла до Радянського Союзу і відносин з ним саме стосовно східноєвропейського регіону. Однозначно можна сказати, що зі сторони США не було однозначної оцінки ролі СРСР в регіоні. Були позитивні оцінки зустрічі в Потсдамі союзників, наприклад, А. Берлінін, співробітником в посольстві Сполучених Штатів Америки в Москві. Він згадував про Потсдамську конференцію, і саме про результат: конференція не привела до розділу інтересів в союзників, і, не дивлячись на песимізм в офіційних колах Великобританії та Сполучених Штатів Америки, на думку А. Берліна, серед суспільства та печаті було багато надій на співробітництво між Сполученими Штатами Америки і Радянським Союзом.²

Були і негативні оцінки Потсдамської конференції. Можна прослідкувати оцінки подібного характеру в Журналі "Лайф". До прикладу можна привести редакторську статтю "Америка і Росія", котра була опублікована 30 липня 1945 року. Вона була про сьогодення і майбутнє американо-радянських відносин і вийшла відкрито песимістичного характеру. В ній зазначалося, що будь-який розгляд проблем може привести до укріплення позицій Радянського Союзу. Варто також написати цікаву цитату: "Середній американець не знає, що робити з Росією, а Трумен – дуже середній американець".³

Можна прослідкувати також оцінку Потсдамської конференції дипломатом Дж. Кеннаном. Він був очевидцем тих подій і виказував недовіру

¹ Цыбулевский Б.Л., Санакоев Ш.П. Тегеран-Ялта-Потсдам: Сб. документов. Москва, 1971. С. 387- 395.

² Berlin I. Personal Impressions. New-York. 1981. P. 155- 156.

³ America and Russia // Life. 1945. 30 July. V. 19. P. 5

до політики Вашингтону. Тому ця конференція справила на нього тяжке враження, бо він був скоріше противником компромісів з Радянським Союзом.¹

Більш складну ситуацією в політичних відносинах між Радянським Союзом і Сполученими Штатами Америки стало відчутно після атомних бомбардувань міст Хіросіма і Нагасакі в Японії на початку серпня 1945 року. Тільки-но була закінчена Потсдамська конференція. Трумен казав Сталіну незадовго до цього про атомну зброю, і до того ж розвідка СРСР працювала, Сталіну було прекрасно відомо про атомну зброю США.

З цього приводу можна подивитись реакцію видних американських громадян, наприклад, генерала Д. Ейзенхауера. В ті серпневі дні генерал знаходився в Москві. Генерал характеризував атомні бомбардування японських міст як загрозу в тому числі американо-радянським відносинам.²

Конфліктів в світі в 1945 році ще вистачало, проте, радянська розвідка, наприклад, визначила, що в Британській зоні окупації утримувалась ціла армійська група німецьких військ чисельністю приблизно 200 тис чоловік, були організовані декілька військових округів для командування і військові комендатури. В Шлезвіг-Гольштінії нараховувалось приблизно мільйон німецьких солдат і офіцерів. В листопаді 1945-го року радянський уряд подав клопотання у вигляді меморандуму на засіданні Союзної контрольної ради.³

Американська ж розвідка збирала чисельні зведення про німців, котрі могли бути надійними, увійти в майбутнє керівництво, про діяльність профспілок. Всередині ж радянської окупаційної зони ставав жорстким контроль, і американським військовим поступало все менше інформації. Було відомо про вивезення до Радянського Союзу цілих заводів Німеччини. Американська розвідка також отримувала інформацію про захоплення радянською окупаційною владою системи залізниці в Східній Німеччині. Було

¹ Кеннан Дж. Дипломатия второй мировой войны глазами американского посла в СССР Дж. Кеннана. Москва:Центрполиграф. 2002. С. 168

² Амброс С. Эйзенхауэр. Солдат и президент. Москва: Книга. 1993. С. 187.

³ Лавренев С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 64.

відомо також про тіньовий німецький кабінет, котрий був пов'язаний з Радянською розвідкою.¹

Після капітуляції Японії Сполучені Штати Америки почали розробляти нову стратегічну концепцію. В даній концепції мова велась про можливу майбутню війну СРСР проти США, про те, що основним супротивником Сполучених Штатів Америки є радянський уряд і те, що конфлікт держав є невіршальним навіть з боку Організації Об'єднаних Націй. В документі також була описана концепція розгрому Радянського Союзу. Відомо також, що конкретний план по розгрому Радянського Союзу був розроблений вже в вересні 1945 року. Цей план мав на увазі стратегічні бомбардування великих радянських міст, в тому числі і атомною зброєю. Даний план дає трохи зрозуміти політику США щодо Радянського союзу в ті роки.²

Розвідка ж США чи не кожен день отримувала політичні доноси, котрі стосувались втручання уряду Радянського Союзу в політику Східної Німеччини і східної частини Берліна. Наприклад, можна знайти записи, датовані груднем 1945 року, де описано, що, наприклад, Маршал Жуков відзивався про популярну партію Східної Німеччини Християнську Демократичну Партію як ненадійну і через декілька днів їй заборонили виїзд в інші зони окупації союзників. Можна побачити, що радянський уряд тиснув на партію, судячи по донесенням американської розвідки, і не бажав її впливу в Східній Німеччині.³

Поступове загострення почалось на початку 1946 року. Зміни риторики Радянського Союзу можна побачити в промові Сталіна 9 лютого 1946 року. В ній він звеличував комуністичний режим. Серед причин початку Другої світової війни Сталін назвав не дії Гітлера, а саме існування капіталістичної системи. Сталін казав, що комуністична система знаходиться під загрозою,

¹ Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 23..

² Батюк В. И. Евстафьев Д. Г. Первые заморозки. Советско-американские отношения в 1945-1950-х гг. М.:Российский научный фонд. 1995. С. 106 -107.

³ Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 23.

тому намагався зробити зі Східної Європи таку собі буферну зону з країн, котрі підтримують його, створити там комуністичні, або прокомуністичні уряди.¹

Якби відповіддю на промову Сталіна від 9-го лютого 1946 року стала відома в історії "довга телеграма Кеннана". Американський дипломат Дж. Кеннан проробив довгий час дипломатом в Радянському Союзі і як ніхто знав Радянську Росію. Ця телеграма в майбутньому стане одним з символів американської політики "стримування" Радянського Союзу.

Він в своїй телеграмі у держдепартамент охарактеризував СРСР як країну, котра не може на той момент мирно співіснувати з капіталістичними країнами. Він також зауважив, що істина ціль Радянського Союзу є розширення Радянського впливу в світі і згадав про ООН, в котрій Радянський Союз вступив через якраз можливість досягнення своїх цілей, а не через можливість співтовариства зі світом. Кеннан наголосив, що Радянський Союз буде прагнути розвивати Радянське представництво у віддалених кутках світу, де демократія, можливо, не є популярною. За думкою Кеннана, буде зроблено все з боку Радянського Союзу задля створення конфлікту всередині капіталістичних країн.²

Кеннан став одним з творців теорії "стримування" Радянського Союзу. Цю телеграму Кеннана називають однією з відправних точок Холодної війни між Радянським Союзом та Сполученими Штатами Америки.

Ще однією відправною точкою можна вважати промову Вінстона Черчилля в Вестмінстерському коледжі в місті Фултон. Саме з моменту даної промови Радянський Союз і Сполучені Штати Америки офіційно почали розглядати себе як вороги, хоча формально Антигітлерівська коаліція зберігалась. Важливо зазначити, що Черчилль був в Фултоні як приватна особа, бо ще влітку 1945 року програв вибори на пост прем'єр-міністра Великобританії.

¹ Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 396.

² Довга телеграма Кеннана. Назва з екрану. URL: <https://zbruc.eu/node/110393>
(Дата звернення: 20 січня 2023 року)

Виступ Черчилля характеризувався декількома основними тезами. Перша з них, це те, що Черчилль призвав англомовні народи об'єднатись проти комуністичних урядів задля боротьби з ними. По-суті, це була вимога для створення англо-американської коаліції проти Радянського Союзу.¹

Реакція радянського керівництва на Фултонську промову Вінстона Черчилля була уособлена в інтерв'ю Сталіна газеті "Правда" 14 березня 1946 року. Сталін на даному інтерв'ю назвав Черчилля, а також уряди Великої Британії та Сполучених Штатів Америки зачинателями великої війни і протистояння двох блоків, соціалістичного та капіталістичного. Сталін також порівняв лідерів країн з Гітлером, порівнявши расову теорію Гітлера з теорією В. Черчилля в якій він наголошував на необхідності об'єднання англомовних народів. Сталін також наголосив, що ця промова є нічим іншим, як намагання англомовних країн заходу нав'язати волю іншим країнам, щоб вони, і в тому числі Радянський Союз, визнали перевагу англомовних країн. Також Сталін наголосив, що цим виступом Західні держави можуть спровокувати війну.²

Радянський Союз хоч і був однією з найсильніших держав світу, з найбільшою армією в світі на момент кінця 1945 року-1946 року, проте наявність атомної зброї в Сполучених Штатах Америки унеможлилювала Радянському Союзу "грати" з позиції сили, це розумів Сталін, але і це розумів Трумен.

Радянський Союз хотів мати власну ядерну зброю і радянське керівництво пішло на великі економічні і людські втрати задля заволодіння даної зброї. Ігор Курчатова згадував, коли 25 січня 1946 року він був в Кремлі і Сталін наголосив йому на важливості отримання Ядерної зброї будь якими шляхами, не жаліючи кошти, займаючись одразу великими проектами.³

¹ Черчилль У. Речь в Вестминстерском колледже, г. Фултон, штат Миссури, США, 5 марта 1946 г. Мускулы мира. Москва: ЭКСМО. 2006.

URL: <https://historyrussia.org/tsekh-istorikov/archives/fultonskaya-rech-uinstona-cherchillya-1946-goda.html>
(Дата звернення: 20.01.2023)

² Сталин И.В. Сочинения. Т. 16. Москва: Писатель, 1997. С. 25.

³ Курчатова И. В. В воспоминаниях и документах. Изд 2. Перераб. и дополн. – Москва: издАТ, 2004. С. 289.

Розвідка в області радянської атомної зброї була однією з найголовніших задач для американської розвідки. Одною з успішних операцій було встановлено групу німецьких вчених, котрих вивезли до Радянського Союзу. Також, вивчалися можливі уранові рудники та заводи на яких можливо велись ядерні розробки і випробування, в тому числі в Східній Німеччині і в Радянському Союзі безпосередньо. Тут можна відмітити заводи в Біттерфельді. Там виробляли очищений кальцій для виробництва урану-235. Американці знали, що з цього заводу кальцій вивозиться безпосередньо в Радянський Союз. Американська розвідка також провела операцію по відправленню цінних кадрів, необхідних Радянському Союзу в Західну Німеччину. Стало також відомо, що більшість німецьких фірм стали акціонерними товариствами Радянського Союзу.¹

Деякі положення "довгої" телеграми Дж. Кеннана стали за основу в "доктрині Трумена", доктрині, котра стане уособленням американської політики в світі на довгі роки. Сенс цієї доктрини в необхідності світових країн прийняти американську систему і боротись з будь-яким комуністичним урядом, будь-яким урядом котрий б підтримував радянський уряд. Деякі положення цієї доктрини діють і до сьогодні.

12 березня 1947 року Трумен виступив з доктриною. В доктрині йшлося про те, що Сполучені Штати Америки в будь-якому випадку виступають від імені демократії. Виключались також поступки Радянському Союзу. Трумен також заявив, що Радянський Союз можливо перемогти лиш за допомогою політики стримування за допомогою наявної сили в будь-якій точці земної кулі.²

Ця доктрина стала своєрідною політикою безпеки Сполучених Штатів Америки, стратегією Вашингтону на другу половину двадцятого століття.

¹ Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 25.

² Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 407, 409.

"Доктрина Трумена" підтримувалась як демократами так і республіканцями довгі роки.¹

Доктрина Трумена викликала неоднозначну оцінку в американському суспільстві. В інтелектуальних колах виступ Трумена оцінили критично, заявивши, що Сполучені Штати Америки будуть захищати інтереси країн, цінності яких для безпеки Сполучених Штатів Америки немає, або тих країн, котрі не поважають в американському суспільстві. Чи не є це виходом за рамки національних інтересів Сполучених Штатів Америки, запитували тоді?!²

"Доктрина Трумена" дозволяла Сполученим Штатам Америки втрутитись в будь-який конфлікт, якщо це вигідно Сполученим Штатам Америки. Також, це стосувалось і військової, або економічної допомоги. Важливо зазначити, що підтримка була важлива тільки в тому випадку, якщо американцям подобалась розглянута влада тієї країни, котрій можна надати будь-яку допомогу. Також, підтримку могли отримати народи, котрі стали жертвами зовнішнього тиску від інших країн. В глобальному сенсі це означало те, що зоною впливу Сполучених Штатів Америки був весь світ.³

Підхід Радянського Союзу до Німеччини і Західного Берліна на початковому етапі (1945-1947 роки) зрозумілий, а от щодо планів Сполучених Штатів Америки на Німеччину, то тут слід звернутись до директив JCS 1067 і 1779.

Щодо директиви JCS 1067, котра була представлена в середині 1945 року, то основною ціллю окупаційної американської політики по відношенню до Німеччини була підтримка економіки Німеччини на середньому рівні, при цьому економічне відновлення Німеччини не передбачалось. Німецька економіка мала бути б на рівні, котрий був би необхідним для підтримання

¹ Рукавишников О.В. Холодная война, холодный мир: Общественное мнение в США и Европе о СССР, России, внешней политике и безопасности Запада. Москва:Академ. Проект. 2005. С. 215.

² Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 40

³ Уткин А. И. Американская империя. М: ЭКСМО.2003. С 22-23, 133, 140- 141.

виробництва товарів, наприклад, або легкої промисловості. Ніяке відновлення важкої промисловості не передбачалось.¹

А вже директива JCS 1779 була випущена в липні 1947 року, котра вже диктувала нові умови політики щодо Німеччини. Економіці Німеччини мали допомогти, підняти її потенціал на світовій арені, в тому числі підіймаючи і важку промисловість. Ціль американської політики в Німеччині згідно цієї директиви: "допомога закласти економічні основи для здорової німецької демократії".²

Директива за 1947 рік вже мала на меті побудувати сильну економіку західної, американської частини Німеччини, в тому числі і Західного Берліна, як "оплота демократії", бо була очевидною загроза з боку Радянського Союзу як недемократичної держави в розумінні вищих шаблів влади Америки.

Директива JCS 1779 стала результатом висвітлення в Гарвардському університеті славнозвісного американського економічного плану "Маршалла" по відновленню економіки Європи і Німеччини в тому числі. Західний Берлін, в числі перших, теж претендував на подібну допомогу від американського уряду.

Під час промови Маршалла через присудження вчених ступенів студентам він зачитав промову, в якій йшлося про прийняття Америкою складної задачі в вигляді допомоги Європі з відновленням її економіки задля попередження можливих політичних безладів в країнах Європи, а також підтримувати демократію в країнах, де вона тільки-но почала зароджуватись, або розвивається. Маршалл також натякнув на можливість країн Східної Європи отримати участь в плані. Маршалл також заявив про протидію з угрупованнями, або країнами, котрі будуть заважати будь-якими способами, прямо натякаючи на Радянський Союз. При цьому Маршалл заявив, що дана

¹ Directive to Commander in Chief of United States forces of occupation regarding the military government of Germany (JCS 1067) Germany under occupation: illustrative materials and documents. Ann Arbor: Edward's Brothers, Inc., 1949. P. 79.

² Directive to Commander in Chief of United States forces of occupation regarding the military government of Germany (JCS 1779) // Germany, 1947-1949: the Story in Documents. Washington: United State Department of State, 1950. P. 22.

програма буде направлена не проти конкретних країн, проте проти бідноти і хаосу.¹

Радянська розвідка, як пише книга Лавренова і Попова, зафіксувала факт таємної домовленості між Сполученими Штатами Америки і Великою Британією, що незабаром, в ході реалізації плану "Маршалла", в Радянський Союз припинять надходити репараційні кошти з підприємств Західної Німеччини і Західного Берліна. Варто також додати, що незабаром, вже восени 1947 р. Сполучені Штати Америки починали вводити деякі обмеження в сфері фінансів і торгівлі в світі, що можна назвати початком повномасштабної економічної війни заходу проти Радянського Союзу. Це передувало невідворотним подіям, котрі з кожним днем все наближались, і з кожним днем все більше людей як в західній так і в східній частині Європи розуміли посилення протистояння в Європі, тому числі і в Берліні між Сполученими Штатами Америки і Радянським Союзом. Чому саме в Берліні? Бо Берлін був під чотирьохсторонім управлінням, при цьому знаходився в центрі радянської зони окупації. Німеччина, а особливо Берлін, з кожним днем потерпав від економічного і політичного тиску країн-переможниць, особливо в обличчі Радянського Союзу та Сполучених Штатів Америки, для яких Берлін був щось на кшталт геополітично-важливого міста, повністю контроль над яким міг би задовольнити амбіції якоїсь з країн.²

В плані Маршалла могли приймати участь і країни Східної Європи, і навіть Радянський Союз, проте, їх участь навряд чи б задовольнив конгрес Сполучених Штатів Америки. Є думки, що американський уряд, Маршалл і Трумен сподівались, що Радянський Союз публічно оголосить про неприйняття подібної "пропозиції" по відновленню економіки Радянського Союзу за допомогою американської дотації. Офіційна негативна відповідь Радянського Союзу мала б велику цінність для американської пропаганди.³

¹ Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 408.

² Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 65.

³ Ван ден Берге. Историческое недоразумение? "Холодная война". 1917-1990. Москва; Междунар. Отнош..1996. С.101 -102..

Питання по участі Радянського Союзу ніколи не піднімалось і Сполучені Штати Америки ніколи не пропонували Сталіну доєднатись, в офіційних документах 1947 і 1948 років про це ні слова. Проте, в червні 1947 року, Радянський Союз прийняв участь в Паризькій конференції міністрів іноземних справ трьох країн.¹

Проте, навіть якщо б Радянському Союзу було запропоновано прийняти участь в плані "Маршалла", були б поставлені нереальні умови отримання допомоги, наприклад, зробити радянську економіку прозорою для уряду Сполучених Штатів Америки, відкрити шлях для американських корпорацій в Радянському Союзі, надати доступ до внутрішніх економічних процесів в Радянському Союзі. Радянський Союз навряд чи б погодився на подібні умови.²

План Маршалла розколов Європу на Західну і Східну. План Маршалла зробив свою політичну справу, Сполучені Штати Америки асоціювались з щедрою, позитивною країною, а Радянський Союз асоціювався з країною, котра відбирає. Це було пов'язано з репараційними діями, під час яких Радянський Союз активно вивозив обладнання і машини, особливо зі східної частини Німеччини. Політичний рейтинг Радянського Союзу впав, і Сполучені Штати Америки політично тільки виграли від економічних дотацій країнам Європи.³

Щодо буденної ситуації в Західній частині Берліна, то на рубежі 1946-1947 року німці відчували жорстку нестачу вугілля та продовольства. Проблема з продовольством стала після зниження в ціні товарів селян західної частини Німеччини, котрі не бажали продавати свої товари по заниженій ціні. Конфісковані союзниками запаси продовольства теж закінчувались. Зима 1946-1947 років привела до масового голоду. Це було допустимо через заміну ринкової економіки на контроль за виробництвом і споживанням німців країнами заходу. Ситуація змінилась після літа 1947 року, коли американці планували ввести на своїй зоні окупації ринкові відносини в Німеччині і

¹ Бокарев Ю.П. Еще раз об отношении СССР к плану Маршалла. Москва: Отечественная история. 2005. № 1. С. 92.

² Уткин А. И. Американская империя. Москва: ЭКСМО, 2003. С. 147.

³ Филлитов А.М. Германский вопрос: от раскола к объединению. Москва: Новое прочтение. 1993. С. 49.

західній частині Берліна. Сполучені Штати Америки все ж сподівались відновити німецьку економіку, прийнятою новою директивою президента Трумена.¹

Академік Є.С. Варга провів, наприклад, економічну експертизу плану Маршалла. Ним було виявлено, що ціллю цього плану було об'єднання Німеччини в рамках американської політики, можливість Сполучених Штатів Америки відмінити "залізну завісу", свободу торгівлі в Європі, можливість вільного переміщення в Німеччині, свободу інформації як політичної так і економічної і створення єдиного об'єданого фронту в Європі проти Радянського Союзу.²

Міністр фінансів Радянського Союзу виражав невдоволення тим фактом, що союзники навряд чи дозволять дати доступ командуючому радянської зони окупації з приводу збільшення випуску грошей для покриття витрат по репараціям. Неможливість домовитись могла привести б до використання союзниками цієї ситуації в своїх інтересах, зокрема, провести грошову реформу лише на своїх зонах окупації. Результатом подібних дій від західних союзників стала б економічною ізоляцією для радянської зони окупації. Радянський Союз вимагав гарантій з боку західних держав щодо покриття радянських окупаційних витрат і витрат репараційних.³

Радянський Союз був занепокоєний включенням західної частини Німеччини в план Маршалла і підготовку до створення західнонімецької держави.

Ще в березні в записці А. Смирнова В. Молотову було зазначено про плани по відношенню до Німеччини в найближчий час. Зазначалось, що Сполучені Штати Америки і їх союзники відмовились від вирішення німецької проблеми згідно рішень Ялтинської і Потсдамської конференцій. Зазначалось також те, що західні держави готують Німеччину і Західну частину Берліна до

¹ Ватлин А. Ю. "Германия в XX веке". Москва:РОССНЭП. 2002. С 142 -143.

² Пихоя Р.Г Советский Союз: история власти (1945-1991). Москва: РАГС. 1998. С. 35.

³ Кынин Г.П Лауфер Й.П Телеграма Зверева А. Г. и Малетина П.А. Молотову В. М. 21 января 1947. СССР и Германский вопрос, 1941– 1949. Том 3: 6 октября 1946 - 15 июня 1948. Москва: Международные отношения. 2003. С. 227.

створення на їх базі власного опорного пункту в можливій майбутній боротьбі проти Радянського Союзу. Як вже було зазначено, західні союзники готувались в той момент до створення на території західної частини Німеччини і західної частини Берліна нової держави, щоб потім заключити з нею сепаратний мирний договір. В своїй записці А. Смирнов пропонував перейти до рішучих дій у відповідь і провести нараду міністрів іноземних справ дружніх Радянському Союзу країн і оцінити дії західних держав по відношенню до Німеччини. Після цього необхідно зібрати сесію Ради міністрів іноземних справ по німецькому питанню і впевнитись в їх реальних намірів.¹

Подібні обмеження комунікацій західної частини Берліна відтворювали реальну картину тих днів. Це була суто пропагандистська кампанія Радянського Союзу проти дій Сполучених Штатів Америки в німецькому питанні.

20 березня 1948 року маршал Соколовський спеціально покинув засідання Союзної контрольної ради. Після подібної дії зі сторони радянського уряду діяльність Союзної контрольної ради була припинена.²

Вже 25 березня 1948 року маршал В. Соколовський наказав начальнику транспортного управління в радянській зоні окупації Німеччини, зокрема в Берліні, посилити контроль на кордоні з зонами окупації союзників. Наказувалось зменшити кількість переміщень пасажирських та військових поїздів і транспорту з західної частини Німеччини до західної частини Берліна.³

Вже на початку 1948 року військова влада західних країн із Сполученими Штатами Америки говорили про можливість об'єднання західних зон окупації союзників і створення на їх території держави з федеральною системою управління. Радянський уряд вимагав ще в січні 1948 року збереження чотирьохсторонньої системи контролю за Німеччиною, проте ситуація докорінно змінилась. Є записи, що американці першими установили прикордонні стовпи в

¹ Кынин Г.П. Лауфер Й.П. Смирнов А.А. Молотову. В. М. 21 января 1947 – Советский Союз и германский вопрос, 1941– 1949. Том 3: 6 октября 1946 - 15 июня 1948. Москва: Международные отношения. 2003. С. 601-603.

² Советский Союз и Берлинский вопрос. Документы. Вып 1. Москва. МИД СССР. 1948, С. 22– 25.

³ Кынин Г. П. Лауфер Й.П. Германский вопрос во взаимоотношениях СССР, США, Англии и Франции. Советский Союз и германский вопрос, 1941-1949. Том 3: 6 октября 1946 – 15 июня 1948. Москва: Муждународные отношения. С. 662.

січні 1948 року на кордоні радянської і американської зон окупації Німеччини і Берліна. Й. Сталін ще в січні 1948 року сказав про неминучість створення на території Західної Німеччини держави, в свою чергу Радянський Союз створить на території Східної Німеччини свою державу. Лондонська конференція лютого-березня 1948 року тільки підтвердила наміри західних держав створити окрему західнонімецьку державу.¹

На початку квітня ситуація в Берліні погіршилась, бо стався інцидент, коли радянський винищувач чи то протаранив пасажирський літак Великої Британії, чи то ненароком зіштовхнувся з пасажирським літаком. Результатом стало падіння пасажирського літака, всі пасажирів загинули. А 15 травня радянською розвідкою була добута цінна інформація від американського агента про розмову генерала Л. Клея, в котрій він заявив, що американці залишаються в Берліні до кінця. Також він вгадав, що в подальшому радянська влада захоче перекрити і повітряне сполучення союзників з західною частиною Берліна. Клей також наголосив, що транспортні літаки треба буде прикривати за допомогою американських винищувачів. Також, важливо відзначити, як оцінював Клей в своїй розмові про французів і британців, підмітивши що вони не хочуть псувати відносини з Радянським Союзом.²

Трумен і військова адміністрація в Німеччині і західному Берліні була безкомпромісно налаштована по відношенню до Радянського Союзу, проте ситуація поступово ускладнювалась, бо ні союзники не хотіли погіршувати відносини з Радянським Союзом, ні сам американський народ, в переважній більшості, не бажав нової війни в Європі. Можна пригадати діалог начальника штабу армії О. Бредлі з головою АВАН Л. Клеєм. О. Бредлі наголосив, що американський народ не дуже бажає битись за Берлін і виразив думку, що можна було б піти з Берліна і зберегти престиж, чим потім під тиском радянського уряду покидати Берлін і втратити престиж в думках союзників. Американські військові негативно оцінювали ефективну оборону Берліна, якщо

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель. 2003. С. 66.

² Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 72- 73.

конфлікт інтересів переросте в конфлікт військовий. До прикладу, в квітні союзники розглядали можливість вибору нової столиці західних зон окупації місто Франкфурт.¹

Протягом квітня, травня і червня 1948 року радянська військова адміністрація в Німеччині тільки посилювала тиск на західні країни в західному Берліні. Ще в квітні політичний радник в Радянській військовій адміністрації в Німеччині В. Семенов завірив, що персонал адміністрації в західній частині Берліна поїхав у більшості своїй з Берліну, проте, Семенов підкреслив, що західні держави просто так з нього не підуть. Подібний крок адміністрації західних держав Семенов вважав "хитрим" кроком західної адміністрації, бо тоді для американських військових в разі погіршення ситуації в Берліні буде більше свободи маневру.²

Після 25 березня 1948 року В. Соколовським було підписано розпорядження про посилення охорони і контролю на кордонах з Західною частиною Берліна. Це пояснювалось діяльністю на цій території, як заявляла радянська сторона, терористичних елементів. Обмеження, як вже зазначалось, були пов'язані з транспортним сполученням, і сполученням потягами, особливо військових ешелонів. Л. Клей, у відповідь, послав декілька військових ешелонів з озброєною охороною, наказав не допустити жодних перевірок з боку радянських військ. Проте, військові ешелони так і не змогли потрапити в західну частину Берліна. Після подібного Л. Клей, без наказу зверху, наказав доставляти військові і громадські вантаж. Також, за вказівкою Л. Клея було перекрито постачання з західних зон окупації в радянську. Ще за декілька тижнів директор ЦРУ Р. Хілленкветтер проінформував Трумена, що Кремль поки відкладає будь-які контрдії в Берліні, поки не буде доведено, що створення на території окупації Німеччини Західними країнами є загрозою для радянської держави. Р. Хілленкветтер вважав, що тверда позиція Західних

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 69.

² Кынин Г. П. Лауфер Й.П. Германский вопрос во взаимоотношениях СССР, США, Англии и Франции. Советский Союз и германский вопрос, 1941-1949. Том 3: 6 октября 1946 – 15 июня 1948. Москва: Муждународные отношения. С. 662

держав по берлінському питанню є стримувальним фактором для Радянського Союзу.¹

Двадцятого червня 1948 року в трьох західних зонах окупації Німеччини почалась грошова реформа, згідно якої вводилась нова грошова валюта і визначалась схема обміну валюти. Це і була одна з причин початку Берлінської кризи.²

24 червня радянська окупаційна влада перекрила сухопутні та водні комунікації між зонами окупації союзників і Західним Берліном.

Німецький історик М. Вільке відмітив положення західних держав як непросте. Все через те, що формально Радянський Союз, як пише М. Вільке, не порушив ніяких домовленостей, коли обмежив доступ по суші і по воді до західної частини Берліну. Все через те, що на момент середини 1948 року не було ніяких конкретних міжнародно-правових документів про комунікації західних зон окупації з західною частиною Берліну. Єдина комунікація, котра була законно відрегульованою це була комунікація повітрям. Це було рішення про повітряне сполучення від 30 листопада 1945 року. За цим рішенням було створено три повітряних коридори до території західної частини Берліна.³

Після введення Блокади Західного Берліна Радянський Союз бажав сповільнити процес створення західнонімецької держави. Москва вважала, що введення блокади не є авантюрою і не є загрозою початку війни, також в разі загрозованої ситуації Радянський Союз міг відмінити блокаду в будь-який момент. Частини ВПС радянських окупаційних військ в Німеччині привели в режим підвищеної бойової готовності. Наказ відкривати вогонь по літакам західних держав не було надано, проте напруга з кожним днем зростала. В військовій адміністрації американської зони наполягали на жорсткому протистоянні Москви, навіть військовим шляхом.⁴

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 68.

² Невский С.И Денежная Реформа 1948 г. в Западной Германии: Экономические результаты и социально-политические последствия. Москва: МГУ. 2010. Т.8 № 2. С. 104(3).

³ Вильке. М. Берлинский кризис 1948-1949 гг. и его место в истории "Холодной войны". 1948 год в германской истории // Материалы конференции российских и немецких историков 19-20 июня 2008 г. Москва: РОССПЭН, 2009. С. 128- 129.

⁴ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 69.

Сталін в прямому сенсі намагався "радянлізувати" східну окупаційну зону, але при цьому хотів зберегти контрольні механізми, щоб була можливість впливати на ситуацію в Німеччині в цілому. Сполучені Штати Америки ждали створити сильну демократичну німецьку державу для економічної і політичної протидії Радянському Союзу. Західний Берлін після 24 червня був повністю блокований. Блокада Західного Берліна була засобом тиску на західні держави з метою "змусити" колишніх союзників повернутись за стіл перемовин. Проте, результатом стало введення Сполученими Штатами Америки операції "Повітряний міст" за якою 324 дні транспортні літаки, в основному старих зразків, приземлилися на аеродром Темпельхоф.¹

Жителям західної частини Берліна, через блокаду, необхідно було кожен день доставляти продовольчі товари, медикаменти тощо. Через блокаду Радянським Союзом цілком реальним стала можливість утворення голоду.

До прикладу, в один з днів, 18 вересня 1948 американські військові літаки доставили цілих 7 тисяч тон продовольчих товарів, паливо, спорядження для військових. Жителі західної частини Берліна особливо гостро відчували нестачу палива в кінці осені та зимовий період. Навколо операції "повітряний міст" була розроблена глибока пропагандистська кампанія. Західна частина Берліна зображалась як останній аванпост демократії навколо радянської зони окупації та тоталітарного режиму. Берлін повинен був вистояти будь-якою ціною. Саме в американцях німці почали бачити захисників від тотального засилля комуністичної навали і загрози для світу. 15 липня президент Сполучених Штатів Америки наказав направити на територію Великобританії пару груп стратегічних бомбардувальників В-29. Саме ці бомбардувальники здатні нести ядерну зброю. Ця неясність в ситуації могла привести до фатальних наслідків. Сполучені Штати Америки мали також свої плани нанесення превентивного удару по Радянському Союзу. Радянський Союз все ж

¹ Кудряченко А. І. Берлінська криза 1948-1949 років, балансування на межі війни // Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Зб. наук. праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс. 2014. С. 94. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/280/> (дата доступу 01.02.2023).

не міг порушити повітряне сполучення, щоб не провокувати американців воювати.¹

З 15 по 22 липня 1948 року було проведено нарада міністрів Західних країн щодо Західної Німеччини. На даній нараді було наголошено на негайному створенню західнонімецької держави, в тому числі і разом з західною частиною Берліна. Було сформовано парламентську раду, котра почала розробляти основний закон західнонімецької держави. Планувалось в вересні зібрати позачергові збори задля вирішення долі Німеччини.²

А вже в серпні 1948 року Сталін в бесіді з послами західних держав заявив щодо західного Берліна, що ліквідація обмежень по транспорту західних держав з боку Радянського Союзу може бути лише після того, як валюта котру ввели західні держави буде відмінена і замінена валютою з радянської зони окупації.³

Декількома днями пізніше від тих подій, 6 серпня 1948 року, послы трьох країн представили в міністерстві іноземних справ проект переговорів щодо берлінського питання. На перемовинах представники іноземних держав були згодні ввести на території західної частини Берліна валюту радянської зони окупації, за умови якщо радянська сторона відмінить транспортні обмеження щодо Західного Берліну. Проте, рішення західних держав в майбутньому буде змінено і вже на початку вересня перемовини перервались.⁴

Ще 9 вересня відбулась демонстрація східних німців біля Бранденбургських воріт. Мітингувальники вимагали покращення економічних та соціальних умов від радянської влади. Ними був скинутий радянський прапор і було чуто постріли. Також, німці були невдоволені спробами радянської влади нав'язати власну комуністичну політику. Результатом демонстрацій 9 вересня стало ще більше випадків антирадянських настроїв. Вже 11 вересня була опублікована газета "Дер Тагеспігель" з відчутно

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 71.

² Филлитов А.М. Германский вопрос: от раскола к объединению. Москва: Новое прочтение.1993. С. 80.

³ Филлитов А.М. Германский вопрос: от раскола к объединению. Москва: Новое прочтение.1993. С. 101- 102.

⁴ Высоцкий В.Н. Западный Берлин и его место в системе современных международных отношений. Москва: Мысль. 1971. С. 167.

антирадянськими настроями. В газеті порівнювали радянську владу з владою Третього Рейху. У відповідь в західних зонах окупації були заборонені прокомуністичні партії.¹

Операція по доставці зброї, продовольства і інших необхідних товарів в західну частину Берліна була в цілому успішною на кінець літа-початок осені 1948 року. Проте, в вищих шаблях влади Вашингтону були невтішні здогадки щодо незбалансованості сил західної і східної частини Німеччини і просто відсутністю плану оборони на випадок початку великої війни в Німеччині. В цей час Західноєвропейський союз затвердив комітет міністрів оборони і вже 5 жовтня 1948 року Б. Монтгомері став його постійним головою. Через декілька днів було проведено збори, де були представлені точки зору європейських країн щодо майбутнього західних окупаційних військ у випадку початку нової великої війни. Зважаючи на тяжке економічне положення в Західній Європі, фіксувались проблеми в плані можливої мобілізації, виготовлення спорядження та зброї для мобілізованих. Тому в планах було не тільки створення західнонімецької держави, а і переозброєння її на більш новітню зброю. Радянська розвідка в листопаді отримала донесення про рішення створити в Західній частині Німеччини власні збройні сили, а також створення допоміжних військових структур, і озброїти американською зброєю. В донесенні також ішлося про можливе розташування подібних частин і про їх задачі, а також про їх озброєння. Проте, згідно донесення, деякі політики західних держав були проти подібних планів.²

З перших днів блокади Західного Берліну РВАН жадала «полегшити» становище населення західної частини Берліна. Переміщення цивільних осіб було дозволено і населення Західного Берліна могло вільно купляти будь-що в східному секторі Берліна. Варто також підмітити, що продукти Радянської Військової Адміністрації знаходились і на складах в західній частині міста, тому під час блокади вони були заблоковані військовими адміністраціями

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 72.

² Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 85- 86.

західних країн і використовувались для постачання продовольства в західну частину міста. Масштаби подібних складів приголомшують, бо цих запасів вистачило на два місяці блокади.¹

Десь через місяць після початку блокади комендант радянського сектору наказав налагодити постачання продукції жителям західної частини міста через продуктові магазини. Згідно з цією постановою кожен житель західної частини Берліна міг в період з 26-го липня по 3-тє серпня зареєструватись в картковому бюро. Були призначені спеціальні продовольчі органи, котрі мали слідкувати за виконанням подібних доручень. Коменданти ж західних зон окупації наказали заборонити проводити будь-які зміни, котрі стосувались б відділів постачання.²

Проте, варто підмітити високий рівень пропаганди в західних секторах Берліна. Західні держави в буквальному сенсі заборонили жителям отримувати продукти в радянській окупаційній зоні. Тоді ж було оприлюднено намагання західних держав врятувати жителів Берліна від голоду повітряними доставками продовольства, котрі Радянський Союз, як правило, не блокував. Наприклад, західнонімецький дослідник тих подій Г. Рудольф, дослідивши західну пресу тих місяців, відмітив, наскільки сильно західна преса засуджувала будь-які, як негативні, так і позитивні, намагання Радянського Союзу в Німеччині.³

В серпні 1948 року перемовини між радянською стороною і західними державами були вкрай негативними. Це було пов'язано з небажанням призупинити реалізацію рішень Лондонської конференції. Радянське керівництво було невдоволено зборами парламентської ради з приводу розробки конституції Західної Німеччини. Радянському керівництву було зрозуміло, що подібна акція означає рішучість західних держав продовжувати підготовку до створення західнонімецької держави. Саме через подібні збори радянським керівництвом була зроблена поспішна оцінка геополітичної ситуації в цілому, планів західних держав, що призвело до затягування

¹ Беспалов Г. М. Берлинский вопрос и германская проблема. Москва. 1949. С. 9- 10.

² Беспалов В.А Блокада Берлина и продовольственный вопрос. Забытые аспекты. // Вестник РГУ им. Канта. № 12. Г. Калининград. 2007. С. 2- 3.

³ Rudolf G. Presseanalyse und zeitgeschichtliche Forschung. Telegraf und WAZ zur Berlin-Krise 1948/49. Münche. 1972. S. 165.

берлінської кризи. На перемовинах головнокомандуючих чотирьох зон окупації першого тижня вересня 1948 року постало питання про владні функції і повноваження фінансової комісії чотирьох країн задля контролю щодо введення в обіг однієї валюти на всій території Німеччини.¹

В кінці 1948 року директор ЦРУ надіслав президенту США доповідь, де аналізував радянські дії з приводу Західного Берліна. Директор ЦРУ зазначав, що блокада може загостритись. І в СРСР на це були свої причини, наприклад, проведення виборів без участі радянської партії, без спостерігачів з боку Радянського Союзу, а також зважаючи на введення західної марки в Західному Берліні. Також, доповідь звертала увагу президента на бажання радянським урядом закрити всі вулиці, які пов'язували Західний Берлін і радянську зону окупації, залишивши одну вулицю відкритою задля ефективнішої перевірки людей. Також, увагу президента звертали на підготовку поліції Німеччини і Східного Берліна для різного роду завдань. Було припущення, що СРСР хоче за допомогою поліції Східної Німеччини влаштувати хаос в Західному Берліні, і в подальшому б Західний Берлін увійшов в радянську зону окупації.²

Радянська влада затягувала кризу, бо це їй було вигідно. Ставка робилась на неможливість нормального функціонування "повітряного мосту" протягом осені-зими 1948 року. Радянська розвідка доповідала керівництву, що західні держави кожен день все більше стикаються з труднощами, пов'язаними з доставкою вантажів в Західний Берлін. Також, увагу президента звертали на підготовку поліції Німеччини і Східного Берліна для різного роду завдань. Було припущення, що СРСР хоче за допомогою поліції Східної Німеччини влаштувати хаос в Західному Берліні, і в подальшому б Західний Берлін увійшов би в радянську зону окупації.³

¹ Наринский, М. М. Берлинский кризис 1948 – 1949 гг. // Новая и новейшая история. Москва. 1995. № 3. С. 169(8).

² Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 76.

³ Наринский, М. М. Берлинский кризис 1948 – 1949 гг. // Новая и новейшая история. Москва. 1995. № 3. С. 170(9).

Тому перемовини в осінньо-зимовий період 1948 року виявились безрезультатними. Розрахунки радянського керівництва все ж не виправдались, бо американський "повітряний міст" функціонував і в зимовий період. За період з липня 1948 року по березень 1949 року, за інформацією радянської військової адміністрації в Німеччині, авіація західних держав вилетіла з аеродромів майже 275 тисяч разів, в Берлін було доставлено трохи більше одного мільйона двохсот тисяч тон вантажів.¹

Донесення американської розвідки на початку 1949 року, посилаючись на донесення від агентів, запевняли, що радянська влада не бажає зняти блокаду Західного Берліна. Але також, доповідали, що радянські війська і поліція Східної Німеччини не готуються до широкомасштабної війни. Важливою була інформація від радянського майора, котрий був закоханий в жінку з Західного Берліна. Вона передавала цінну інформацію американській розвідці. В основному про моральний дух радянських солдат, розташуванні частин, їх боєздатність. Висновки з цих донесень були однозначними – радянська влада виступає з позиції залякування. Радянський Союз також активно займався підготовкою частин зі зброєю, котрі в майбутньому мали б стати армією Східної Німеччини. Проте, все ж, серед американських військ була присутня деяка тривога, бо ситуація в будь-який момент могла вийти з під контролю.²

Вашингтон на початку 1949 року вирішив прискорити процедуру проведення грошової реформи в Західних секторах Берліна. Велика Британія та Франція були проти такого рішення американців, бо боялись втратити можливість для переговорів з Радянським Союзом. Проте, Сталін, під тиском багатьох факторів, був змушений передивитись свою позицію по відношенню до блокади Західного Берліна. В кінці січня 1949 року, в інтерв'ю американському журналісту, Сталін натякнув на можливості розглянути

¹ Захаров. В.В. Военно-политические аспекты Берлинского кризиса 1948 -1949 гг. 1948 год в германской истории // Материалы конференции российских и немецких историков 19-20 июня. Москва. 2008. С. 174-175.

² Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 76- 77.

можливість зняття блокади, якщо так само буде знята блокада проти Східної Німеччини.¹

Важливою подією для світу стало створення НАТО 4 квітня 1949 року. Фактично створення даного військово-політичного блоку відкрило нову сторінку в холодній війні, протистоянні США і Радянського Союзу.

З середини лютого до початку травня 1949 року тривали перемовини між американською і радянською стороною. Перемовини офіційно ініціювала американська сторона. Між заступником Ради безпеки США Ф. Джесепом і радянським представником в ООН Я. Маліком четвертого травня в місті Нью-Йорк було досягнуто домовленість, згідно з якою вже 12 травня відмінялись всі обмеження, пов'язані з транспортом, торгівлею і зв'язком між окупаційними зонами, між секторами окупації Берліна. Блокада Берліна була завершена. 23 травня 1949 року в Парижі була проведена сесія Ради міністрів іноземних справ, де були розглянуті проблемні питання щодо Берліну. Того ж дня фактично була створена держава ФРН.²

7 вересня 1949 року перша сесія Національного парламенту офіційно заявила про створення нової держави: Федеративної Республіки Німеччина. Війська західних держав залишались на території новоствореної держави, і в будь-який момент могли взяти на себе державну владу в країні. План Маршалла запрацював з новою силою по відношенню до ФРН і Західного Берліна. Радянська влада мала відповісти, і через місяць оголосила про створення Німецької Демократичної Республіки 7 жовтня 1949 року. Радянська влада передала управління тимчасовому керівництву новоствореної соціалістичної республіки.³

Отже, Блокаду Берліна можна вважати результатом конфронтації капіталістичного і соціалістичного світів. Після перемоги союзників над Німеччиною Сполучені Штати Америки і Радянський Союз хотіли досягти

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 73.

² Наринский, М. М. Берлинский кризис 1948–1949 гг. // Новая и новейшая история. Москва. 1995. № 3. С. 170(9).

³ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 74.

своїх геополітичних цілей. Саме Західний Берлін став "кісткою в горлі" для радянського уряду, тому в його планах було заволодіти Західним Берліном задля досягнення геополітичної переваги в Європі. Основною передумовою виникнення конфронтації навколо Берліна можна назвати домовленості, котрі були досягнуті на Потсдамській конференції, де почались перші непорозуміння між колишніми союзниками. Причиною блокади Берліна можна вважати неможливість сторін домовитись на тих умовах, котрі вигідні кожній із сторін. Саме ситуація навколо Берліна і Німеччини спричинила початок холодної війни. Фултонська промова Черчилля і "довга" телеграма Дж. Кеннана стали тією відправною точкою, яка і стала початком холодної війни. Початком блокади Берліна можна вважати економічну реформу в Західній частині Берліна і Німеччини, на котру негайно відреагувала радянська сторона, перекрив водне, залізничне і автомобільне сполучення між західною частиною Берліна і зоною окупації союзників. Сталін жадав отримати геополітичну перемогу на території Берліна, однак недооцінив західні країни. Цікаво також те, що та ж економічна реформа по суті не несла ніякої загрози для Східної Німеччини. Тим паче, що на західній частині Берліна обидві валюти використовувались паралельно, а також валюту можливо було поміняти за вигідним курсом. Криза була спричинена не лише економічним чинником, а і політичним чинником. До прикладу, Сталін задля досягнення своїх геополітичних цілей в ЗМІ зазначав що прагне об'єднати Німеччину. В результаті, блокада Берліна показала ненадійність післявоєнних угод і необхідність посилення військової могутності західних країн. Важливою подією для світу стало створення НАТО 4 квітня 1949 року. Фактично створення даного військово-політичного блоку відкрило нову сторінку в холодній війні, протистоянні США і Радянського Союзу. Результатом блокади Берліна стало прискорення процесу створення двох держав на території Німеччини, Берлін залишився розділеним, конфлікт так і не був вирішений і він залишався найважливішим військово-політичним важелем для двох наддержав.

РОЗДІЛ 2. Розкол Німеччини та проблема Західного Берліну в двосторонніх відносинах в 1949–1961 рр.

Після створення на території Німеччини двох окремих держав в лиці ФРН і НДР Німеччина була штучно розділена. Західний Берлін залишався оплотом Західного світу. Але блокада Берліну радянською владою дала зрозуміти, що з Радянським Союзом не варто шуткувати. Щоправда, в США на Західний Берлін були свої плани і вони не хотіли поступатись Радянському Союзу.

Німецький історик В. Лот називав створення Німецької Демократичної Республіки небажаною для радянського уряду подією. Радянський Союз вважав подібний крок як відповідь на створення Федеративної Республіки Німеччина західними країнами. НДР, була для радянського уряду державою скоріше необхідною для досягнення цілей.¹

Для західних держав Західний Берлін також становив певну геополітичну цінність. Сполучені Штати Америки сподівались створити потужну армію в новоствореній державі задля стримування потенційного наступу Радянського Союзу. Причому, одразу після створення нової німецької держави ФРН з боку західних країн відбулась підтримка щодо приєднання всієї частини Німеччини, в тому числі підконтрольній радянському уряду новоствореної Німецької Демократичної Республіки.²

Американська влада разом з військовими побоювались нападу на Західний Берлін з території новоствореної Німецької Демократичної Республіки. В Західному Берліні планувався з'їзд вільної німецької молоді в травні 1950 року (під контролем Москви). Лідери з цієї партії подали до владних структур ФРН прохання пройтись маршем Берліном. Американська розвідка розцінювала подібний марш, як можливу спробу захоплення Західного

¹ Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 28.

² Максимычев И.Ф. Германский фактор в европейской политике России. Конфликт и партнёрство 1914-2004 гг. Москва: Огни. 2004. С. 73.

Берліна радянськими військами, бо, за окремими даними, одночасно в марші могли брати участь до 600 тис чоловік. Проте, в реальності, марш пройшов в основному на території східної частини Берліна. Радянська підтримка і керування подібним проектом були відображені в доповіді від 19 травня 1950 року. В доповіді було сказано про підготовку Сполучених Штатів Америки до подібної акції і про рішучість американських військ в плані досягнення поставлених цілей в Берліні.¹

Лідером Федеративної Республіки Німеччина восени 1949 року став Конрад Аденауер, лідер ХДС. Зовнішньополітична концепція Аденауера представлялася в переорієнтуванні німецької зовнішньої політики на інтеграцію країни в західні структури, в відродження політичного впливу на світовій арені. Вже в кінці 1949 року, Федеративна Республіка Німеччина вступила як рівноправний партнер в організацію європейського економічного співробітництва, котра займалась координацією західноєвропейських країн і їх виконання умов щодо плану Маршалла. Аденауер використовував стан холодної війни для досягнення своїх дипломатичних і політичних цілей задля благополуччя Федеративної Республіки Німеччина. Конрад Аденауер розумів, що підтримка з боку його країни потрібна Сполученим Штатам Америки і західним країнам як ніколи раніше задля протистояння Радянському Союзу.² Іншим важливим зовнішньополітичним кроком стала згода керівництва ФРН прийняти участь у реалізації «плану Шумана», завдяки якому було утворено Європейське співтовариство вугілля та сталі.

З кінця 1950 року політичне керівництво СРСР починає сприймати Організацію Північноатлантичного договору як безпосередню загрозу для своєю безпеки. Особливо привернула увагу та подія, котра була пов'язана з милітаризацією Федеративної Республіки Німеччина. Саме в цей час активно розвивається структура західного альянсу. Створюється комітет оборони,

¹ Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 131- 132.

² Бонвеч Б., Галактионов Ю. В. История Германии. От создания Германской империи до начала XXI века. В 3-х томах. Москва: КДУ. 2008. Т. 2. С. 417.

котрий об'єднав між собою головних військових відомств країн НАТО. Була створена Постійна група, котра складалась лише з представників Сполучених Штатів Америки, Франції і Великої Британії. Ця група вирішувала основні питання в альянсі в цей час.¹

В жовтні 1950 року була проведена конференція трьох країн в Нью-Йорку, на котрій було заявлено про бажання включити Федеративну Республіку Німеччина в систему оборони західних країн.

Дев'ятого жовтня 1950 р. була зроблена доповідь військових особисто канцлеру Аденауеру, котрі брали до уваги, що в Західній Німеччині можна створити 12 дивізій з чисельністю понад четверті мільйона людей.

Саме з 9 жовтня почалась тенденція на ремілітаризацію Федеративної Республіки Німеччина. ФРН планували активно залучитись до плану "Плевена" про організацію військового блоку західноєвропейських держав. Західнонімецька армія стане реальністю, котра вже скоро буде називатись "Бундесвер". Проте, подібна політика забезпечила взаємне непорозуміння між двома німецькими державами і заважало вирішенню питання про німецьке єднання.²

Вже восени 1951 року західними країнами було вирішено підписати договір з ФРН. Згідно ньому, окупаційний статус на землях Німеччини відмінявся, країна отримала більше прав в плані зовнішньої і внутрішньої політики, знімались обмеження по важкій промисловості і, найголовніше, створення власної армії. Ще влітку 1951 року західні держави підписали документ, котрий завірив про завершення стану війни з Німеччиною. Проте, західні держави залишали за собою право тримати свої війська на території ФРН та ввести надзвичайний стан в разі загрози. Спільний договір був підписаний 26 травня 1952 року. ФРН отримала право створити власне

¹ Пилько А.В. У истоков «Холодной войны»: создание НАТО и его последствия (1947-1955). // вести Московского ун-та. 2008. № 2, С. 11.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/u-istokov-holodnoy-voyny-sozdanie-nato-i-ego-posledstviya-1947-1955/viewer>
Дата звернення: 30.03.2023.

² Schwarz S. Wollte Adenauer die deutsche Einheit? Der Vorgang der Westintegration vor der deutschen Vereinigung in der Politik der Bundesregierung 1950-1955. Das Jahr 1952: Europa am Scheideweg. Vergleiche, Suche nach Alternativen in Ost und West. Jena. 2002. S. 45.

міністерство іноземних справ. ФРН навіть дозволялось вести дипломатичні відносини з третіми країнами.¹

Відповіддю СРСР на подібне рішення західних країн восени 1951 року стала "нота Сталіна" від 10 березня 1952 року. Це була своєрідна альтернатива західній інтеграції ФРН. Проте, Аденауер публічно не визнавав НДР і відмовлявся від пропозицій, котрі лунали зі сторони радянської влади. Він всіляко підтримував ідеї європейського оборонного об'єднання та негативно відреагував до радянської пропозиції. Німецький канцлер вкотре заявив, що Сталін прагне зірвати політику європейської інтеграції ФРН. Американці погодились з ним, заявивши, що в разі успішної інтеграції ФРН в європейське об'єднання, Сталін вимушений буде піти на вигідні для західних країн позиції.²

В "ноті Сталіна" можна виділити основні пункти: необхідно було об'єднати Німеччину, як єдину, незалежну, демократичну державу, вивести усі окупаційні війська з території Німеччини протягом одного року з підписання мирної угоди, забезпечити демократичні права та свободи німців, свободу демократичних партій, забезпечити неучасть в будь-яких коаліціях, військових союзах. Територія Німеччини визначалась кордонами, котрі були погоджені на Потсдамській конференції. Німеччині дозволено було б мати власну армію і військову промисловість, котра була б необхідна німецькій армії для власного захисту. Таким чином, німецькому народу пропонувалась єдність в обмін на військовий нейтралітет.³

Аденауер бачив в "ноті Сталіна" небезпеку для Німеччини. Він був цілком впевнений, що подібний договір може повернути Німеччину до ситуації, коли долю Німеччини постійно вирішуватимуть декілька інших держав. Він сподівався, що Німеччина і Західний Берлін мають перестати бути об'єктами світової політики. Аденауер переконав американців відмовити Радянському

¹ Бонвеч Б., Галактионов Ю. В. История Германии. От создания Германской империи до начала XXI века. В 3-х томах. Москва: КДУ. 2008. Т. 2. С. 420.

² Сорокин А.Н Конрад Аденауер и Германский вопрос в историографии ФРГ // Вестник Пермского Университета. Омск. С. 2.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/konrad-adenauer-i-germanskiy-vopros-v-istoriografii-frg/viewer>

Дата звернення: 31.03.2023.

³ Родович Ю.В. О «Ноте Сталина» от 10 марта 1952 г. по германскому вопросу. Новая и новейшая история. Москва. 2002. № 5, С. 72.

Союзу в скликанні конференції чотирьох держав, апелюючи до того, що Радянський Союз прагнув затягнути час, або ж взагалі поставити під сумнів доцільність інтеграції ФРН до західних країн.¹

Влітку 1952 року Сталіну стало очевидно, що його нота не дала результатів. ФРН стала учасником Європейської оборонної спільноти. Друга конференція СЄПН закінчилась вирішенням перейти до плану побудови соціалізму в НДР. Вирішили взяти за основу "п'ятирічки", реалізовувати які почали ще в 1951 році.²

Перспектива початку повномаштабної війни в Берліні довгий час лякала американську адміністрацію, армію і німців з ФРН. Перспектива вторгнення штурмових загонів з НДР зробила свою справу. В результаті сформувалась Європейська оборонна спільнота, договір про котру був підписаний 27 травня 1952 року. Згідно з договором, війська ФРН, Франції, Італії і ще декількох країн Європи пропонувалась передача під командування Сполученими Штатами Америки.³

Під час зустрічі Сталіна з керівниками НДР Вільгельмом Піком, Вальтером Ульбріхтом і Отто Гротеволем в квітні 1952 року, Сталіним було заявлено про необхідність створити НДР як повноцінно незалежну державу. Кордон між ФРН і НДР має бути не просто кордоном, а значною перешкодою. Сталін бажав будь-яким чином не об'єднати, а саме роз'єднати Німеччину, при цьому заявивши, що історично НДР має претендувати на території ФРН. Сталін, певне, вже тоді вважав ідею об'єднання Німеччини невдалою. Проте, при цьому, судячи по доповідям МДБ було видно, що західні країни всерйоз вели розмови про пропозицію Сталіна, причому ці розмови були настільки глибокими, що сповільнювали ратифікацію договору про інтеграцію ФРН до безпеки західних

¹ Бонвеч Б., Галактионов Ю. В. История Германии. От создания Германской империи до начала XXI века. В 3-х томах. Москва: КДУ. 2008. Т. 2. С. 421.

² Ватлин А. Ю. "Германия в XX веке". Москва:РОССНЭП. 2002. С 177.

³ Ватлин А. Ю. "Германия в XX веке". Москва:РОССНЭП. 2002. С 198- 199.

країн. Проте, Сталін весною ж запропонував Ульбріхту прийняти жорстку програму форсованого соціалізму в НДР.¹

Велика проблема на початку 1950-х років була пов'язана з біженцями з НДР в ФРН. Особливо багато їх "перетікало" в Західний Берлін. Для НДР це було проблемою, бо багато талановитих людей "тікало" на захід, в пошуку кращого життя, економічного достатку. Для ФРН це було частковою проблемою, бо була проблема з житлом і роботою для німців зі східної частини Німеччини. Біженців було приблизно 35 тис на місяць. В одній з приватних бесід Аденауера спитали, чи можливо закрити кордон, щоб унеможливити пересування Біженців на захід, на що Аденауер категорично відповів "ні", бо серед Біженців є талановиті, вигідні ФРН люди, бо є виробництва, котрим треба професійні робочі руки.²

Після смерті Сталіна радянське Міністерство іноземних справ почало активно переосмислювати німецьку політику і шукати рішення. Керівником МЗС знову став Молотов. На протязі квітня – травня в Міністерстві Іноземних Справ було прийнято до уваги декілька доповідних записок щодо німецького питання. Дуже детально розбирались позиції західних держав щодо нього, вона порівнювалась з радянською позицією, починалась розробка нової концепції щодо німецького питання. В новій радянській концепції щодо німецького питання було виділено три основних напрямки: щодо країн Заходу, щодо НДР і ФРН, а також стабілізація внутрішньої та зовнішньої ситуації в НДР. Важливою стала пропозиція про створення парламентами двох німецьких країн загальнонімецького керівництва, з подальшим з'єднанням НДР і ФРН через вільні вибори. Керівництво, обране через вибори, мало б представляти Німеччину на чотирьохсторонніх перемовинах про заключення мирного договору з Німеччиною. Якщо західні країни проігнорують подібні пропозиції, Радянський Союз бажав провести референдум серед німецького населення.³

¹ Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 177.

² Ежов В.Д. Конрад Аденауэр- Немец четырех эпох. М: Молодая гвардия. 2003. С. 136.

³ Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 78.

Наприкінці квітня керівництво в Москві дало натяк західним державам щодо свого наміру скликати конференцію чотирьох держав, щоб поговорити про берлінське питання і питання щодо ФРН і НДР. Ціль радянського керівництва полягала в намірі показати західним державам деяку поступливість в німецькому питанні і, за можливості, розрядити міжнародну напруженість навколо Західного Берліна.¹

В Федеративній Республіці Німеччина подібна риторика Радянського Союзу заставила відчувати нові надії на мирне врегулювання конфлікту. Вищі щаблі влади ФРН в обличчі Аденауера були збентежені.²

Після смерті Сталіна в березні 1953 року в НДР почались соціально-економічні негаразди. Політичний режим Ульбріхта був націлений на форсування темпів будівництва соціалізму. 28 травня 1953 року Рада міністрів НДР збільшила робочі норми на виробництвах. Населенню НДР було важко зрозуміти, чому влада так прискорювала тяжку промисловість, хоча харчова і легка промисловість були в занепаді, а товари першої необхідності були тільки за картки. В травні 1953 року почались прояви масового невдоволення рішенням партії в НДР.

Молотов заявляв на засіданні президіуму Ради міністрів СРСР, про необхідність підтримати режим в НДР радянськими військами, підкреслив хиткість Соціалістичного режиму без радянської підтримки.

9 червня 1953 року соціалістична партія в Німеччині прийняла нову програму дій для покращення соціально-економічних чинників в країні. Проте, підвищені норми для виробництва залишили без змін і вже 17 червня почались заворушення та страйки. Влада НДР на екстреному засіданні відмінили підвищення норм, проте не вгамувало ситуацію. Загальна чисельність демонстрантів в Берліні досягла 100 тисяч чоловік.³

¹ Остерман К. США и события 17 июня 1953 г. в ГДР. Москва: Вопросы истории, 1999, № 11-12. С. 51.

² Informationen, Vermerke, Ausarbeitungen zum Deutschlandsproblem zur Frage des Friedensvertrages (1952-1953). MfAA, A 9634 F1 "New-York Times". 12. Juni 1953. New-York. S. 311.

³ Лавренев С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 75-77.

Проте, є точка зору, що забастовка була спланована за декілька днів, або ж навіть тижнів. Кореспондент газети "Правда" в Берліні П. Наумов написав своєму керівництву, що на початку страйку на алеї Сталіна товариш Смірнов вів діалог з парторгом 40-го блока одного з заводів. Парторг зізнався, що про забастовку йому було відомо за декілька днів до її початку і додав, що робота на заводі була припинена ще 15 числа, він доповідав керівництву і партії, однак ніяких проблем вирішено не було. Тому П. Наумов завірив своє керівництво про пасивність влади в НДР. Точніше, не було ніяких початкових спроб зупинити протестувальників з боку поліції, причому навіть регулювальників знімали з постів. Бездіяльність вищих щаблів влади в НДР можна, за деякими даними, пояснити невпевненістю в тому, який курс по відношенню до НДР вибере влада Радянського Союзу після смерті Сталіна. Влада СЄПН побоювалась, що заради власної безпеки СРСР може принести в жертву західним країнам НДР.¹

Демонстрації були не лише в Берліні, а і в інших великих містах НДР. До мітингувальників не вийшов жоден представник керівництва НДР. Деякі з них прийняли брати штурмом партійні будівлі, підприємства торгівлі НДР, зривали національні прапори НДР і Радянського Союзу. На вулицях Берліна швидко з'явилися радянські танки, до міста увійшли радянські війська за допомоги поліції. 17 червня 1953 було введено військовий стан в місті, радянський комендант міста дав згоду на відкриття вогню в разі погіршення ситуації. Радянські війська з танками і поліцією розсіяли демонстрантів, загинуло сім демонстрантів, багато отримало поранення. На більшості підприємств міста робота була зупинена. Положення в Берліні загострювалось завдяки обмеженій підтримці Західні держави. Згідно даних радянської розвідки, за декілька тижнів до демонстрації, чисельність військ західних держав в Берліні збільшилась на 12 тис. чоловік. А в день демонстрацій бронетехніка демонстративно підійшла до кордонів секторів Берліна. Особливо

¹ Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 87–88.

швидко перемістили поближче до кордонів радіостанції для охоплення всієї території східного сектору Берліна і розгорнули пропагандистську кампанію. Також, військова розвідка США часто допомагала демонстрантам, координуючи їх. На період червня 1953 року ВПС США розповсюджували в Берліні і на території НДР листівки антирадянського жанру.¹

Тим часом партію СЕПН чекали чистки та загострення політичної боротьби. 7 липня на засіданні політбюро СЕПН більшість виступила проти кандидатури Ульбріхта на посту генсека. Незабаром, Гротеволь і Ульбріхт дізнались про арешт Берії і вже 14 липня Ульбріхт звинуватив своїх політичних супротивників.²

Реакція американської влади в Берліні була більш ніж стриманою. За декілька годин до введення військового положення в НДР і Східному Берліні, західні коменданти заявили, що основна задача в їх секторах окупації полягає в підтримання законності та порядку. Було наказано обмежити пересування в східну частину Берліна, запобігати західноберлінцям приєднуватись до демонстрантів в східному Берліні. Американська влада попередила керівництво ФРН в необхідності запобігати втручанню в безлад в східній частині Берліна.³

При цьому, вельми цікавим є зауваження швейцарської газети "Die Tat", котра була шокована офіційними заявами американської влади в Берліні. Американська влада офіційно забороняла втручатись, при цьому, можливо, таємні агенти Заходу допомагали східним німцям. Проте, американська влада офіційно заявляла так, наче ці події для них були несподіваними. При цьому, газета посилалась на мільйони доларів фінансування, котрі були виділені Конгресом США. Це було трохи незрозумілим, як запевняла швейцарська газета.⁴

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 77-79.

² Loth W. Stalins ungeliebtes Kind. Warum Moskau die DDR nicht wollte. Berlin, 1994. S. 214.

³ Остерман К. США и события 17 июня 1953 г. в ГДР. Москва: Вопросы истории, 1999, № 11-12. С. 54.

⁴ Informationen, Vermerke, Ausarbeitungen zum Deutschlandsproblem zur Frage des Friedensvertrages (1952-1953). MfAA A9634 F1. "Die Tat". 28. Juni 1953. Zuerich. S. 322.

США все ж шукали нові можливості для розхитування позицій Радянського Союзу в Берліні. 25 червня 1953 року Рада національної безпеки США розглянула питання про програму дій щодо країн Східної Європи. Документ був оформлений як тимчасовий план психологічної стратегії США з використання коливань в європейських сателітах Радянського Союзу. В планах була організація продовольчих кампаній з ціллю дискредитації режиму СЄПН і впливу Радянського Союзу в регіоні, а також підтримка протестного потенціалу в регіоні. Проте, результат був не дуже прогресивним, бо не виправдовував очікувань самих німців, і з НДР, і з ФРН особливо, бо подібні акції не вирішували проблеми в регіоні. Труднощі в американців виникали також через вдалі наступні реформи СЄПН в реалізації "нового курсу" і збільшення економічної допомоги з боку Радянського Союзу задля покращення соціально-економічної ситуації в НДР. Тим паче, що в серпні 1953 року радянською владою було прийнято рішення про припинення репараційних виплат НДР Радянському Союзу і Польській Народній Республіці і передачу акціонерних товариств Радянського Союзу владі НДР. Вже 25 березня 1954 року НДР отримала державний суверенітет з ціллю підвищення зовнішньополітичного престижу.¹

Після приходу до влади Хрущова, політика щодо НДР стала більш однозначною. Хрущов вимагав від Західного світу визнати НДР та післявоєнні кордони в Європі. Його стратегія полягала спочатку в переході від конфронтації до розрядки і зниження рівня протистояння в Берліні. Проте стабілізації в Берліні після подій червня 1953 року так і не настало. Тенденція швидкої міграції зі Сходу на Захід продовжувалась, особливо в районі Берліна. Щомісячно через Берлін, в 1956 році, наприклад, нелегально перетинали 30 тисяч німців, переважно з інтелігенції і кваліфікованих робітників. Проблема

¹ Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 93.

продовжувала існувати і сильно непокоїла як представників СЄПН так і радянську владу.¹

В липні 1953 року міністри іноземних справ США, Великої Британії і Франції на конференції підняли питання щодо Берліна і затвердили текст ноти, котру відправили радянському уряду задля вирішення проблемних питань по берлінському питанню. Від західних країн була пропозиція прийняти Радянському Союзу участь в конференції по берлінському питанню в вересні 1953 року. Питання стосувалось організації вільних виборів на всій території Німеччини і створення спільної комісії для перевірки всіх умов на території ФРН і НДР. В січні 1954 р. почалось засідання Берлінської наради міністрів закордонних справ. Радянська сторона запропонувала пов'язати німецьке питання з системою колективної європейської безпеки, замінивши при цьому НАТО. Західні держави пропонували об'єднати Німеччину через загальнонімецькі вибори. Досягти згоди не вдалося, так як Радянський Союз не був готовий погодитись на пропозицію Західних країн. Це можна пояснити потенційною перемогою на виборах партій ХДС, ХСС і деяких інших правих партій ФРН, в той час як Радянський Союз волів мати уряд соціалістичного спрямування у об'єднаній Німеччині. Радянський Союз розумів, що Америка буде інтегрувати ФРН в НАТО, тому намагався домовитись протягом 1954 року з західними країнами, проте на своїх умовах, очевидно. Радянський Союз намагався домовитись про проведення конференцій по питанню безпеки в Берліні в липні і листопаді, проте безрезультатно.²

З 28 вересня по 3 жовтня 1954 року в Лондоні проходила конференція дев'яти західних держав. На ній було поставлене питання про приєднання ФРН до Західного союзу і створення в подальшому Західноєвропейського союзу. 23 жовтня 1954 року в Парижі був підписаний комплекс згод, згідно яких

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 108.

² Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 96- 97.

Бундесвер ввійшов в структуру НАТО. Окупаційний режим західних держав на території ФРН припинявся.¹

Можна побачити, що ФРН, і так само і Західний Берлін, поступово входить в структуру Європейської оборони. Західним країнам, а особливо США, зрозуміло, що Берлін був, є і буде особливим містом в Європі, володіння яким є ключовим елементом для контролю геополітичної ситуації в Європі.

На початку 1955 року влада Радянського Союзу натякала ФРН на нормалізацію відносин між ними, що було б необхідно задля об'єднання Німеччини. Москва також давала зрозуміти, що з інтеграцією ФРН в НАТО, ситуація в Європі може кардинально змінитись, причому Радянський Союз був готовий навіть до створення власного блоку країн з прокомуністичною владою. Тоді ж, в січні 1955 року, радянська влада припинила стан війни з Німеччиною. Це дозволило в майбутньому можливість вести дипломатичні зносини з ФРН.²

Ратифікація Паризьких угод сталась 5 травня 1955 року. ФРН стала незалежною державою. Через 2 дні в Парижі сталась конференція НАТО, на котрій ФРН була прийнята в НАТО як постійний учасник. Зі створенням Західноєвропейського союзу завершилось формування в Європі блоку безпеки.³

Очевидно, що реакція на інтеграцію ФРН в НАТО у радянського керівництва була негативною, проте Радянський Союз не бажав відступати в Берліні.

Ще 13 листопада 1954 року, коли радянська нота була відіслана Західним країнам, Сполучені Штати Америки висували припущення, що в будь-якому випадку, не зважаючи на характер відповіді західних країн Радянському Союзу, він скличе в Москві нараду, де буде створений альянс,

¹ Пилько А.В. У истоков «Холодной войны»: создание НАТО и его последствия (1947-1955): вестн Московского ун-та. 2008. № 2, С. 13.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/u-istokov-holodnoy-voyny-sozdanie-nato-i-ego-posledstviya-1947-1955/viewer>
Дата звернення: 30.03.2023.

² Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 98- 99.

³ Лекаренко О.Г. Проблема перевооружения Германии и создание Западно-Европейского союза. // Москва: Редакция "История". 2007. С. 5.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-perevooruzheniya-germanii-i-sozdanie-zapadno-evropeyskogo-soyuza/viewer>

Дата звернення: 02.04.2023.

котрий стане суперником НАТО. Більш того, подібне писалось і в радянських газетах офіційно, зокрема в газеті "Правда", випуск за 29 листопада 1954 року. В січні 1955 року в Міністерстві Іноземних Справ СРСР був розроблений проект "Договору про спільну оборону від агресії" між соціалістичними країнами Східної Європи і СРСР. Проект був основою майбутнього Варшавського договору. Ратифікація договору була б можлива лише після ратифікації Паризьких угод Західних країн. Тому, після завершення цієї процедури, 14 травня 1955 року Варшавська угода була підписана. В силу договору вступив 4 червня 1955. Організація Варшавського Договору постала як відповідь НАТО. Також, немаловажним фактом для Радянського Союзу було змусити соціалістичні країни зберегти радянські війська на своїй території задля охорони кордонів ОВД.¹

7 червня 1955 року посольство СРСР у Франції передало посольству ФРН ноту радянської влади. В ноті радянська влада завіряла ФРН в можливості встановлення дипломатичних зносин, торгових і культурних відносин. Все через відміну окупаційного статусу на території ФРН і через відміну статусу війни між СРСР і НДР. Аденауер не погодився одразу на візит в Радянський Союз, проте, дочекавшись позиції Сполучених Штатів Америки з цього питання, почав готуватись до візиту в СРСР. Аденауер був в складному положенні, бо німецька нація покладала великі надії на подібного роду перемовини. Станом на 1955 рік радянська влада зуміла довести в вищих щаблях влади деяких європейських країн те, що радянська політика не є небезпечною для західного світу. До того ж, прозахідна орієнтація Аденауера, відмова від будь-яких компромісів з Москвою починала викликати протестний потенціал в самій ФРН і Західному Берліні.²

¹ Быстрова Н.Е. К истории создания организации Варшавского договора. Москва: Вестник РУДН, 2005, номер 1. С. 5- 7.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-istorii-sozdaniya-organizatsii-varshavskogo-dogovora/viewer>

Дата звернення: 02.04. 2023.

² Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 99- 100.

Аденауер не дуже вірив в вирішення німецького питання на переговорах в Москві. Можна зацитувати його думки з його спогадів: "я був переконаний, що хоча Радянський Союз і домагався послаблення напруженості, щоб вирішити завдання, які радянське керівництво поставило собі, проте не було жодних ознак того, що росіяни змінили свою внутрішню прихильність та ідею завоювання комунізмом панування над світом. Радянське керівництво хотіло перепочинку насамперед для того, щоб удосконалити свою власну державну машину." Проте в Аденауера не було виходу, бо були фактори, котрі змусили його їхати в Москву.¹

Значною зовнішньополітичною подією за 1955 рік стала Женевська конференція керівників чотирьох основних країн: СРСР, США, Великої Британії і Франції в липні 1955 року. Головними питаннями в Женеві було питання про долю обох німецьких держав, скорочення озброєння і заборона володіння атомною зброєю, виведення військ з іноземних територій, гарантування безпеки позаблоковим країнам. В директиві керівництв країн розглядались питання по безпеці Європи, особливо про ситуацію в Берліні. Було запропоновано створити позаблокову зону, де розміщення іноземних військ буде робитись з дозволу обох сторін. Розмови про Берлінське питання велись з різних позицій. В США, Франції і Сполученому королівстві вважали, що необхідно об'єднати Німеччину, при цьому ліквідувати НДР. Позиція СРСР полягала в збереженні двох незалежних держав ФРН і НДР і намагання нормалізації відносин між державами. Влада Радянського Союзу також внесла на обговорення проект про колективну безпеку, в котрій країни-учасниці підпишуть договір про заборону застосовувати військову силу один проти одного. Проте, подібна пропозиція не була розглянута, більше того, берлінське питання не було вирішено на даній конференції. Проте, факт зустрічі говорить про деяке покращення відносин СРСР та Західних країн, готовність вести діалог про проблеми в світі.²

¹ Аденауэр К. Воспоминания. Москва: Прогресс 1966. Т. 1. С. 232.

² Орлов А.С., Георгиева Н.Г., Георгиев В.А. Исторический словарь. 2-е изд. Москва: Проспект. 2012. С. 183-184.

Аденауер поїхав на переговори в Москву з 8 по 14 вересня. Його основною ціллю було повернути з полону німецьких громадян, котрі продовжували знаходитись на території СРСР. До того ж Західні держави наполягали на небажаності встановлення дипломатичні відносини з Радянським Союзом.

Але 13 вересня 1955 Аденауер і Булганін підписали листи про рішення встановити дипломатичні зносини між СРСР і ФРН. В листах зазначалось про можливість в майбутньому врегулювати спірні питання, що допоможе розв'язанню загальнонаціональної німецької проблеми. Згода про встановлення дипломатичних зносин між ФРН і СРСР ратифікувалась після погодження бундестагом і верховною радою двох країн. Аденауер погодився на це в обмін на усну обіцянку радянського уряду відпустити німецьких громадян з полону. Реакція західних країн була скоріше негативною, вони були здивовані подібним рішенням Аденауера. Тим паче, що він прийняв це, не отримавши письмових гарантій про визволення німців з полону, маючи лише усну обіцянку Булганіна.¹

Посол США в Радянському Союзі Ч. Болен був дуже розчарований рішенням Аденауера, порівнюючи "м'якість" канцлера Німеччини з поведінкою Чемберлена в Мюнхені з десятків років назад.²

В західній пресі вважали, що Аденауер був на перемовинах занадто поступливим. В газеті "Цайт" писали, що канцлер дуже невігідно "розміняв" радянське посольство в Бонні на усну обіцянку по звільненню німецьких громадян з полону. Можна процитувати дуже влучне зауваження: "свободою десяти тисяч узаконив рабство 17 мільйонів". Було зрозуміло, що Аденауер пішов на поступки заради німців в полоні і задля підняття власного престижу в очах співвітчизників, проте Західним країнам подібна політика Аденауера не

¹ Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 117.

² Филлитов А.М. Германский вопрос: от раскола к объединению. Москва: Новое прочтение. 1993. С. 163.

була зрозумілою. Поставали питання, на які ще таємні поступки може піти канцлер з Радянським Союзом.¹

В кінці 1955 року керівництво Федеративної Республіки Німеччина встановило за основу зовнішньої політики доктрину Гальштейна. ФРН не визнавала НДР як державу. З країнами, котрі визнавали НДР як державу, ФРН мала розірвати дипломатичні відносини і позначала дані країни як ненадійні. Єдиним винятком були дипломатичні відносини з СРСР. Починаючи з кінця 1955 року можна побачити, що відносини між США і ФРН змінюються. Якщо в відносинах СРСР і США зрозуміло, що вони борються за геополітичний вплив в світі, а от між ФРН і США стає очевидним те, що цілі ФРН не збігаються з кінцевою ціллю США, а саме: зміцнення своїх панівних позицій в світі.²

Цікаво те, що Радянському Союзу довелось змиритись з існуванням ФРН і Західним Берліном прямо посеред НДР так само, як і США довелось змиритись з існуванням НДР. Радяно-американське суперництво ненадовго було відвернуто від Берліну, проте все змінилось в 1958 році.

У 1957 році Радянський Союз запустив свій супутник у космос, а це означало, що СРСР тепер може мати ядерні ракети дальньої дії, і Хрущов може дістати ядерними ракетами до Вашингтон. У цьому ж 1957 році Хрущов все ж таки приймає концепцію "мирного співіснування", намагається закріпити лідируючі позицію, без військового конфлікту.³

Але вже 1958 рік Хрущов був готовий вступити в конфронтацію з Західними державами, про що розповів Владиславу Гомулко, який на той момент був секретарем ЦК Польської робітничої партії. Хрущов заявив, що "мирна" політика щодо Берліна не дала результатів і веде в нікуди. Вже 10 листопада 1958 року він підкреслив, що необхідно завершити окупацію Берліна і надати йому статус вільного міста. До того ж Хрущов наголошував, що будь

¹ Тимошенко Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008. С. 118.

² Борисова К.А. Эволюция отношения США к доктрине Хальштейна (середина 50-х- середина 60-х гг. XX в. МГУ. Москва. С. 1.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-otnosheniya-ssha-k-doktrine-halshteyna-seredina-50-h-seredina-60-h-gg-hh-v/viewer>

Дата звернення: 03.04.2023.

³ Кальвокоресси.П Мировая политика после 1945 года. Москва: Междунар. Отнош. 2000г. С. 55.

яка провокація або силова акція проти НДР буде розцінюватись ним як напад на СРСР.¹

Після жорстокого виступу Хрущова 10 листопада 1958 року літаки американської розвідки були атаковані радянськими винищувачами одразу в декількох місцях, а вже декілька днів потому були затримані три американських військових автомобіля в передмісті Берліна.²

Вже 27 листопада 1958 року можна частково вважати початком другої Берлінської кризи, бо саме в цей день була офіційно відправлена нота радянського керівництва представникам Англії, Франції, США, ФРН і НДР.

В цій ноті зазначалось, що Берлін повинен стати вільним містом, а Західна його частина не повинна бути окупованою військами НАТО. І якщо Західний Берлін не підпише мирну угоду з обома німецькими державами, то Хрущов підпише сепаратну угоду з НДР.³

Але такі поступки, як визнання НДР і Західного Берліна як вільного міста означало б фактичну поразку усього капіталістичного світу, як здавалося на той час Ейзенхауеру. Тому він на пару з Г. Макмілланом шукали в ноті ультиматуму щось, що могло дати відстрочку. Вони прекрасно розуміли, у що може перетворитися навіть простий постріл у небо. Тому Ейзенхауер зайняв позицію: "в будь-якому випадку не треба підштовхувати Хрущова до прямого конфлікту".⁴

Ейзенхауер відправив свого сенатора від Мінесоти Хьюберта Хамфрі для роз'яснення положень справ щодо Берлінського ультиматуму і намагання домовитись на нейтральних засадах. Вони зустрілись в Кремлі першого грудня 1958 року. Незабаром, стане зрозуміло, що весь ультиматум саме в цей час був зроблений в більшій мірі заради уваги зі сторони Ейзенхауера. Але при цьому, Хрущов грав свою гру, намагаючись показати міць Радянського Союзу такими

¹ Кемп.Ф Берлін 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 21-22.

² Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 119.

³ Гриневский О.А. Берлинський ультиматум Хрущева // Журнал Современная Европа. 2005. С. 1.

⁴ Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 517.

термінами як "п'ятидесятимегатонна водородна" бомба і ракети з ураженням на 13 тисяч кілометрів. Хрущов запевнив Хамфрі в тому, що прийме будь яку альтернативу від Ейзенхауера, окрім об'єднання Німеччини під егідою ФРН і ліквідації соціалізму в Німецькій Демократичній Республіці.¹

Син Хрущова Сергій був занепокоєний тим, що його батько не залишав американцям альтернативного виходу з цієї ситуації. Микита Сергійович не продумав наступні дії, а тому надіявся, що його підступний план спрацює, і американці підуть на поступки. І все ж таки Хрущов не хотів війни, про що сказав своєму сину.²

Анастас Мікоян був шокований таким вчинком з боку Хрущова. Він відверто писав у спогадах про "порушення партійної дисципліни" і взагалі вважав відвертим "непорозумінням" його дії, без відома Президіуму ЦК і Ради Міністрів. Також, Мікоян згадував про те, що він був чи не єдиний, хто наголошував на припиненні таких різких висловів про фактичне припинення дотримання Потсдамських домовленостей, що могли призвести до негативних наслідків для Радянського Союзу і всього блоку Варшавського договору³.

Було вирішено зустрітись з американськими представниками, тому Мікоян прибув в Америку на початку січня 1959 року, де США продемонстрували радянський план мирного договору з Німеччиною. Грунтувався він, передусім, на Потсдамських рішеннях. Берлінське питання було одним з найголовніших у ту пору, бо ультиматум Хрущова, як це було зрозуміло, встиг неабияк сколихнути держави Північноатлантичного альянсу. Але, Хрущов попросив Мікояна заспокоїти Далласа, сказавши йому, що шестимісячний ультиматум, то була лише рекомендація.⁴

В ФРН з'явився план об'єднання Німеччини вже у 1959 році через особисте прохання Аденауера. Цим особисто зайнявся його секретар Ганс Глобке. Ціллю цього плану було встановлення дипломатичних відносин між

¹ Кемп.Ф Берлін 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 25.

² Кемп.Ф Берлін 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 24.

³ Мікоян А. И. Так и было. Размышления о минувшем. Москва: Центрполиграф. 2014г. С. 671.

⁴ Мартиненко А.К., Мартиненко Б.К. Міжнародні відносини 1945– 1975р. Київ. 2007р. С. 178..

двома німецькими країнами. Також планувалось зробити більш м'якою політику по відношенню до НДР. Головним була можлива перспектива об'єднання. При цьому планувалось через п'ять років провести вибори. Допускався навіть вибір блоку, чи то НАТО, чи ОВД, або навіть обрати нейтральну позицію. Але, Аденауер так і не вирішив презентувати даний план на дипломатичну рівні.¹

Щодо НДР, то тут був розроблений план Ульбріхта. Виступаючи на п'ятому з'їзді Соціалістичної Єдиної Партії Німеччини, Вальтер Ульбріхт запропонував створити конференцію "об'єднаної Німеччини", при цьому вона повинна була бути демократичною і незалежною державою. Також Ульбріхт зауважував на обов'язковість виходу з будь-яких блоків, чи то ОВД, чи НАТО. Ульбріхт навіть зосереджував увагу у своєму виступі на можливості мати спільну армію. Також пропонувалось зближення в економічному плані.²

Як можна побачити, обидві частини Німеччини розробляли в цей час плани об'єднання, але так само це питання обговорювалось і у двосторонніх відносинах. В основному все в той час вирішувалось в Москві і Вашингтоні, а не в Берліні і Боні.

27 травня мав закінчитися строк ультиматуму, але, ніякі з погроз не були виконані. Західні держави погодились з Хрущовим і були згодні на проведення перемовин на Женевському засіданні.³

Засідання Міністрів іноземних справ в Женеві проходило в травні та червні 1959 року. Радянський Союз представляв Андрій Громико, Сполучені Штати представляв Крісчен Гертер, який був заступником держсекретаря. Від Великої Британії був присутній Сельвін Ллойд, а від Франції – Кув де Мюрвіль. На засіданні також були присутні спостерігачі, як від Німецької Демократичної Республіки, так і від Федеративної республіки Німеччини. Звісно ж, на повістці дня було й берлінське питання. Серйозних домовленостей досягти не вдалося,

¹ Сорокин А. Н. Германская политика федерального Канцлера Аденауэра // Вестник Омского государственного университета. 2014. Номер 3. С. 114.

² Петелин Б. В. "Счастье, свалившееся с неба" или был ли план объединения Германии // Россия и современный мир. Москва. 2002. № 4. С. 165.

³ Брандт. В. Воспоминания. Москва: Новости. 1991г. С. 18.

крім офіційного запрошення Хрущова пізніше відвідати США з дипломатичною місією.¹

Хрущов неодноразово заявляв про міць власного озброєння. Яскравий тому приклад: промова Хрущова від 6 жовтня 1959 року де він заявив, що Москва, начебто, випереджає всі країни по випуску ядерних ракет. Через місяць Хрущов вже казав про 250 водневих бомб. В грудні 1959 року Хрущов заявляє про те, що може, начебто, стерти з лиця землі будь яку країну. При цьому при всьому, Хрущов не знав, що американцям відомо про положення армії Радянського Союзу. Бо їм допомагав цінний агент Пенковський, що був полковником Головного розвідувального управління СРСР і при цьому був американським агентом Центрального Розвідувального Управління. Він дав точну інформацію про стан стратегічного ядерного озброєння Радянського Союзу, котре виявилось слабшим, ніж американське стратегічне ядерне озброєння.

Відомо про "провокації" американських військово-повітряних сил. 27 березня американці перейшли до активних дій і вирішили перевірити готовність радянських винищувачів і систему ліній протиповітряної оборони в районі Західного Берліна. Вони направили декілька "транспортників" з території Федеративної Республіки Німеччина до Західного Берліна. Щоправда, їх зустріли винищувачі і "транспортникам" довелось повернути назад. Через два дні все повторилось. Москва надіслала США офіційний протест, але через 15 днів американські ВПС повторили свої "маневри" і їм вдалося приземлитися на території Західного Берліна.²

Багато хто чекав від візиту Хрущова в Америку, що він закінчить конфронтацію, з потенційною можливістю ядерної війни, бо вони хотіли відпочити від постійних погроз. Часто американці не знали, як ставитись до візиту Хрущова. Були декотрі негативні моменти, наприклад, перед автомобілем Хрущова їхала машина від газети "New York Herald Tribune" і

¹ Мартиненко А.К., Мартиненко Б.К. Міжнародні відносини 1945– 1975р. Київ. 2007р. С. 180.

² Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 122- 123.

"рекомендувала" людям обійтись без овацій, при цьому рекомендувала бути ввічливими і мовчазними. Сам Хрущов таким розвитком подій був невдоволений.¹

Хрущова не пускали вести діалог з простими американцями, постійно возили в машині. Також, йому не подобався той факт, що деякі люди в діалозі з ним говорили, що він в своїх промовах хотів "похоронити капіталістів", хоча Хрущов казав "похоронити капіталізм" і що "соціалізм прийде на заміну капіталізму". Хрущов пригадував пропагандистів, котрі лякали комунізмом людей.²

Головним в цій подорожі Хрущова був не виступ на Генеральній асамблеї ООН в Америці, а приватна розмова Хрущова і Ейзенхауера. В приватній розмові двох лідерів зачіпалась майбутня доля самого німецького питання і Берлінської кризи.

Хрущов запевняв Ейзенхауера, що він поставив ультиматум Західним державам лише, фактично через те, що його, наче не хотіли слухати. Також, він наголосив на тому, що "гонка озброєнь" дорого обходиться обом державам. Формально, перемовини мали закінчитись тим, що Ейзенхауер погодився на проведення конференції в Парижі щодо Берліну та озброєнь.³

Головним етапом в Берлінській кризі та її вирішенні мала стати Паризька конференція, але її проведення фактично було зірвано через порушення повітряного простору СРСР літаком "U-2" з пілотом – лейтенантом ЦРУ Пауерсом. Ці літаки літали в розвідувальних цілях між базами Норвегії та Пакистану і давали цінну розвідувальну інформацію Сполученим Штатам, але 1 травня СРСР вдалось збити Пауерса.⁴

Хрущов під час зустрічі в Парижі почав вимагати від Ейзенхауера офіційних вибачень щодо інциденту 1-го травня, але так їх і не дочекався. Тому Хрущов заявив, що не буде вести ніяких розмов з нинішньою американською

¹ Аджубей О.И. Лицом к лицу с Америкой. Рассказ о поездке Н.С Хрущева в США. 15-27 сентября 1959 г. сборник. Москва: Госполитиздат. 1959. С. 115.

² Аксютин Ю.В. Никита Сергеевич Хрущев Материалы к биографии. Москва : Политиздат. 1989. С. 322.

³ Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 29.

⁴ Кальвокоресси.П Мировая политика после 1945 года. Москва: Междунар. Отнош. 2000г. С. 56.

владою і не буде вести ніякої діяльності в конференції, проте почекає наступних виборів президента. Фактично він зірвав конференцію своєю "емоційністю".¹

Отже, було розглянуто період з 1949 року по 1960 рік, тобто період між двома Берлінськими кризами. Після блокади Берліна в 1948- 1949 роках США і СРСР не досягли своїх геополітичних цілей, котрі кожен з урядів ставив перед собою, а тому ситуація навколо Західного Берліна продовжувала бути напруженою. Західний Берлін залишався оплотом західного світу. ФРН і Західний Берлін для Сполучених Штатів Америки були своєрідними інструментами задля зміцнення своїх панівних позицій в світі. Так само і НДР для СРСР становила геополітичну цінність, причому, створення НДР було закономірною подією після створення західними країнами ФРН. Американська влада побоювалась наступу в Європі саме на територію Берліну. В кожній зі сторін неодноразово були провокації, котрі робились з метою отримання певних даних про готовність тієї чи іншої сторони на якісь серйозні кроки. Розвідка кожної з країн великими зусиллями збирала інформацію задля обізнаності і розуміння, що буде невдовзі. ФРН швидко інтегрували в євроатлантичні структури і СРСР відповів створенням ОВД. Багатосторонні конференції щодо німецького та берлінського питання також особливого успіху не мали. В кінці 1950-х рр. починається чергове загострення, так як обидві наддержави намагались використати фактор Берліну як зовнішньополітичний інструмент, що призвело до поступової ескалації ситуації.

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 123.

Розділ 3: Від криз до розрядки: позиція Вашингтону та Москви щодо статусу Західного Берліну в 1961–1971 рр.

В 1961 році Берлінська криза продовжилась, але тепер відбулись зміни всередині американської адміністрації, яку очолив тепер новий президент Джон Кеннеді. Перед цим Хрущов фактично відмовився від співробітництва з адміністрацією попереднього президента Ейзенхауера і розраховував посилити власні позиції за рахунок недосвідченості Кеннеді .

Вельми цікавою є розмова американського посла Томпсона з Хрущовим 21 січня, на наступний день після інавгурації Кеннеді. Зокрема, вони розмовляли про передачу Сполученим Штатам двох пілотів-шпигунів, які були збиті ще минулого року. Також, Радянський Союз висунув деякі вимоги, зокрема прийняття радянського проекту, вимагав обіцянки Кеннеді про недопущення в майбутньому порушень радянських кордонів. Кеннеді віднісся до пропозиції з недовірою, але продемонстрував готовність обговорити пропозицію Хрущова. Тим не менш, Хрущов, ніби грав подвійну гру, намагаючись "задобрити" нове американське керівництво. Так в СРСР надрукували повний текст інавгураційної промови Кеннеді, дозволили еміграцію півсотні людей похилого віку в Сполучені Штати, дозволили відкрити Інститут Сполучених Штатів Америки, програми для обміну студентів, відкрити Європейський театр.¹

Ставлення німецьких лідерів до ситуації початку 1961 року було суперечливим. Ульбріхт був невдоволений подвійною грою Хрущова. Він ще у січні 1961 року виклав свої думки Хрущову щодо позиції по німецькому питанню і західній частині Берліну, зокрема переконував у незацікавленості ведення подальшої конфронтації в Західному Берліні ні Аденауера, ні Кеннеді, який точно не бажав ніякої конфронтації в свій перший рік свого президентства.

¹ Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 54-55.

Очільник НДР наголосив на нерішучості в берлінському питанні західних лідерів, зокрема Кеннеді і Аденауера.¹

Але Ульбріхт вважав Хрущова нижчим за себе, слабким і не надто розумним. Часто за його спиною він говорив про те, що той "допускає ідеологічну свободу" яка призводить до невиправданих помилок і несе за собою непоправні жертви. Тому вважав більшою загрозою не Західні держави, а невиправдані дії Хрущова.²

Відносини між лідерами наддержав в цей час погіршувались. Яскравим прикладом цього може слугувати зустріч 31-го березня 1961 року на засіданні Політичного комітету Варшавського договору на котрому призивали підписати мирний договір з НДР і нарешті завершити демілітаризацію Західного Берліна. Реакція керівництва США була очевидно негативною.

Фактично у відповідь Вашингтон приймає стратегію "Кеннеді-Макнамари", яка означала підвищення витрат на оборону країни, так само жорстку позицію США підтвердив і візит німецького канцлера Аденауера в Вашингтон, на якому Макнамара з Кеннеді зробили спільну заяву про необхідність об'єднання Німеччини лише на демократичних засадах.³

4-го червня 1961 року відбулась зустріч між двома лідерами двох наддержав, Хрущовим і Кеннеді. Андрій Громико так описував ціль візиту Хрущова: «ціль зустрічі у Відні була у встановлені прямого контакту між двома лідерами і вирішенні нагальних проблем, в тому числі тих, що були пов'язані з німецьким питанням і питанням Західного Берліну». Але знов прийти до взаємної згоди не вдалось.⁴ До радянського посольства доходили слухи, що керівництво і вищі щаблі влади Сполучених Штатів вважали зустріч Кеннеді і Хрущова невиправданим ризиком для самого Кеннеді, вони не були впевнені в

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 125.

² Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 64-65.

³ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 126.

⁴ Громыко А.А. Памятное. Новые горизонты. Москва: Центрполиграф. 2015. Книга 1. С. 543.

своєму президентові. Кеннеді порадили сконцентрувати свою увагу на конкретних речах, а не займатися філософією, як це любив робити Хрущов.¹

При цьому Хрущов постійно намагався "давяти" на Кеннеді, а в результаті довелось знову погрожувати підписати договір з НДР в грудні 1961 року.

14 червня 1961 року в сенаті Сполучених Штатів Америки виступав один з демократів – Менсфілд і цілком несподівано для всіх запропонував весь Берлін зробити вільним містом із контролем цього міста під міжнародним контролем. Невдовзі, керівництво Федеративної Республіки Німеччина розкритикувало подібну ідею одного з лідерів демократів. Через декілька днів була проведена зустріч головного редактора "Ізвестій" Аджубея з президентом Сполучених Штатів Америки Кеннеді. Аджубей напряду запропонував Кеннеді вивести американські війська з Західного Берліна, на що Кеннеді відповів, що навіть якщо б він це захотів зробити, то тоді імпічменту президенту не уникнути. А 28 червня 1961 року була продиктована постанова, згідно якої з початку серпня 1961 року іноземні літаки були зобов'язані передавати свої координати владі Німецької Демократичної Республіки. Натомість, Сполучені Штати Америки заявили, що будуть літати лише в рамках відомих коридорів, не повідомляючи владі НДР свої координати.²

Хрущов не хотів війни, щоправда намагався переконати американського президента піти йому на зустріч. Проте і погрожував ядерною війною. Так що Віденська зустріч так нічого і не вирішила, і ситуація продовжила бути під постійною напругою і нестабільністю.³

Кеннеді зайняв нейтральну позицію, і взагалі хотів залишити все, як є. Це, зрозуміло, розлютило Хрущова і він все більше намагався зробити зустріч ще більш "гарячою". Він намагався отримати згоду від Кеннеді про наділення Західного Берліну статусом вільного міста, навіть при умові розміщення

¹ Корниенко. Г Холодная война. Свидетельство её участника. Москва: Олма-пресс. 2001. С. 46.

² Платошкин Н.Н Берлин в августе 1961 г. Установление пограничного режима // Журнал Россия и современный мир. 2009г. С. 2.

³ Егорова Н.И. Оценка СССР в условиях "холодной войны" // Электронный. научно-познавательный журнал "История". 2019. С. 35.

контингенту 4-ох країн і визнання обох німецьких держав. В разі відмові Хрущов в черговий раз почав погрожувати, пообіцявши підписати мирну угоду лише з НДР, що буде означало фактичне розв'язування рук Ульбріхту. А кульмінацією цієї розмови став обмін дипломатичними випадками з обох сторін. Хрущов прямо сказав про те, що краще війна буде вже зараз, ніж потім, коли озброєння стане потужнішим. Щоправда, додав, що Радянський Союз не почне війну першим. Кеннеді, щоправда, трохи охолонув і намагався обговорити порядок прав Західних держав в Західному Берліні, але Хрущов вже затвердив своє ультимативне рішення про підписання договору з НДР через пів року.¹

Кеннеді не хотів доходити до компромісу саме за умовами Хрущова, бо це нанесло б удар по міжнародному статусу Сполучених Штатів. Щоправда, ще однією з причин була розбіжність між союзниками по блоку НАТО. Для Сполучених Штатів декілька умов мали незмінність не підлягали заміні, а саме: вільний Берлін, присутність військового контингенту в Західному Берліні, і самовизначення для жителів Західного Берліна²

Кеннеді сподівався покінчити з конфронтацією за допомогою перемовин напряду з Хрущовим. Для Кеннеді берлінське питання було відправною точкою для здійснення власних цілей в подальшому, особливо в плані геополітики і досягнення світового порядку. Але, у водночас, Берлін був для Кеннеді стримуючим фактором. Він, так само як і Хрущов, хотів досягти домовленостей, щоб забезпечити мирне співіснування двох різних блоків. Але позиція Хрущова практично не залишила йому інших варіантів як піти на загострення також. В липні, вже після зустрічі у Відні, президент Сполучених Штатів збільшив оборонний бюджет, призвав резервістів, відмінив відпустки і демобілізацію на 1961 рік, і фактично збільшив сили в Європі.

¹ Корниенко. Г Холодная война. Свидетельство её участника. Москва: Олма-пресс. 2001. С. 46- 47.

² Курнішова Ю.В Берлінська криза 1958-1963 рр. і зовнішня політика США.// Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. іст. наук. Київ. 2005. С. 10.

Загалом, зустріч у Відні двох лідерів не принесла нічого нового у вирішення проблеми, конфронтація залишилась і навіть ще більше посилилась вже через декілька місяців.¹

Реакція від радянського лідера після зустрічі у Відні офіційно була викладена Хрущовим 21 червня 1961 року, коли за день до двадцятої річниці початку війни з Нацистською Німеччиною. Він в своєму виступі порівнював західні капіталістичні країни з нацистами, підкресливши, що як і двадцять років тому, західні країни зазнають поразки від соціалістичного табору. Також додав, що відмова йти на компроміс Західними державами і Америкою теж, в берлінському питанні розцінюється Хрущовим, як погроза.²

Спеціальний радник президента Ачесон порадив Кеннеді 28 червня 1961 року вказати Хрущову його місце. Через два дні американський президент наказав ЦРУ підготувати можливі економічні, або військові акції проти Радянського Союзу, а також його союзників, особливо проти Німецької Демократичної Республіки. Тим часом, в штабі ЦРУ робили висновок, що МДБ Радянського Союзу нарощувало свій потенціал і, певне, переважає американську агентуру. Спочатку планувалась провокація проти Східної Німеччини, що спричинила б неконтрольований потік біженців, проте американці боялись, що Радянський Союз встановить тотальну блокаду на кшталт блокади в 1948 році.³

Десятого липня Хрущов заявив про рішення вищих щаблів влади Радянського Союзу поновити ядерні випробування і заявив про бомбу потужністю сто мегатон, жадаючи нав'язати Заходу стратегічну перевагу Радянського Союзу в плані атомної зброї. Але американці, завдяки Пенковському, мали реальну інформацію, тому на такий тиск не реагували.

На початку серпня 1961 року в Москві проходила закрита нарада, де Ульбріхт пропонував ізолювати Західний Берлін і взяти його під контроль задля

¹ Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 527- 528.

² Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 176.

³ Платошкин Н.Н Берлин в августе 1961 г. Установление пограничного режима // Журнал Россия и современный мир. 2009г. С. 3.

посилення позицій соціалістичного табору в світі. Хрущов мав іншу думку, побоюючись ризику початку третьої світової війни, наголошуючи на спробах домовитись з Кеннеді. Хрущов також заявив, що його політика має наміри стримувати Захід, а не провокувати його.¹

За декілька днів до спорудження Берлінської стіни в східній частині Берліна офіційно почались навчання, проте це був лише відволікаючий маневр. Народна армія Німеччини була передислокована поближче до кордонів Західного Берліна. А ось 10 серпня головнокомандувачем групою радянських військ в Німеччині був призначений Маршал Конєв. Американці після цього звичайно ж були стривожені і намагались дізнатись, що готує Хрущов.²

Вночі, з 12 на 13 травня, секретар безпеки центрального комітету Соціалістичної Єдиної Партії Німеччини Хонеккер поступово сповіщав учасників майбутньої операції про їх подальші дії та в деталі операції. Незначна кількість інформації дійшла до заходу, але не викликала майже ні в кого зацікавленість. Проте, голова демократичної партії Західної Німеччини Еріх Менде отримав інформацію про потенційну спробу Ульбріхта закрити кордони, проте зробив висновок, що це не є можливим. Хонеккер зробив свою справу за допомогою десяти тисяч солдатів, і дванадцять тисяч робітників, які утворили собою перше кільце, яке і зробило таку собі залізну завісу. Кільце другої лінії доповнювали сорок тисяч солдат, понад двісті танків, двісті бойових машин піхоти, сто двадцять бронетранспортерів, майже десять тисяч людей з поліції.³

Загалом, після спорудження муру залишилось лише 13 КПП. Прохід в Східний Берлін тепер був складнішим, і не всім дозволяли перейти кордон. Щоб пройти в західну частину Берліна, тепер потрібен був спеціальний дозвіл. В східній частині Берліна тепер встановлювався прикордонний режим.⁴

¹ Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 127.

² Платошкин Н.Н Берлин в августе 1961 г. Установление пограничного режима // Журнал Россия и современный мир. 2009г. С. 10.

³ Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 215.

⁴ Платошкин Н.Н Берлин в августе 1961 г. Установление пограничного режима // Журнал Россия и современный мир. 2009г. С. 12.

Вищі ешелони влади в НДР поясняли будівництво стіни як спосіб вирішити існуючі власні проблеми. Багато людей так і не побачили своїх близьких. А будь-яким спробам втечі мали протидіяти погрозою застосування зброї, бо прикордонники НДР мали наказ стріляти у випадку "незаконної" спроби перетину стіни. Але, Ульбріхт підкреслював важливість цієї події і, навіть, назвав це "другим днем народження" Німецької Демократичної Республіки. Також, Ульбріхт закликав Хрущова все ж підписати сепаратну мирну угоду з НДР. Щоправда, Хрущов негативно сприйняв цю пропозицію.¹

Після 13 серпня 1961 року німці з НДР зрозуміли, що їм прийдеться змиритись і намагатись домовлятись з владою. Країну було майже неможливо покинути в тих місцях, де раніше вони їздили кожен день на територію Західного Берліна. Будівництво стіни заморозило ситуацію в НДР на деякий час, як в економічному так і в соціально-політичному.²

Для того, щоб прослідкувати за реакцією Кеннеді на збудовану "залізну завісу", можна процитувати його слова. "Нащо Хрущов будував стіну, якщо насправді хотів захопити Західний Берлін?... Це його вихід з важкого становища. Не дуже класне рішення, але стіна все ж краще, аніж війна".³

Кеннеді вирішив ніяк не відповідати на будівництво берлінського муру, пояснивши це тим, що, нібито, не вважає це агресією. Кеннеді не бачив у цьому ніякого сенсу, і допускав, що його не підтримають його союзники. Та краще жити зі стіною, ніж поринути в "романтику" ядерної війни. Керівництво Федеративної Республіки Німеччина і Західного Берліна впали у відчай, коли дізналися, що Кеннеді ніяк не відповість на спорудження стіни.⁴

Зокрема, можна виділити реакцію Брандта на пасивність Сполучених Штатів, котрий до того ж був в той час Бургомістром Західного Берліна.

¹ Бетмакаев А.М. На пути к Восточногерманской идентичности. В. Ульбрихт и отношения между ГДР и СССР в 1949–1964гг. // Американские исследования в Сибири. Томск:ТГИ. 2003. Выпуск.7. С. 202- 204.

² Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933-1990. Oxford University Press, 2007. p. 403-404.

³ Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 236.

⁴ Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 529- 531.

Брандт був невдоволений тим, що Захід залишився в стороні. Він порівнював режим Ульбріхта з нацистською Німеччиною, так як зачинивши кордон, Ульбріхт розділив німецький народ. Також, Брандт наголосив на важливості вирішувати справи не словами, а ділами що адресував західним союзникам. Кеннеді дуже жорстко відреагував на лист Брандта, в котрому він повторив все, що сказав і у промові німецькому народу.¹

Наслідками будівництва берлінського муру було унеможливлення втечі цінних кадрів, бо вони тепер просто не могли покинути східну частину Берліна, часткове зняття напруги у світі, здійснення контролю всіх гостей із західної частини Берліна. Але, стіна показала істинне лице соціалістичного режиму, який тримав людей за "залізною завісою".

Напруження в Західному Берліні дещо спало, але ближче до жовтня 1961 року керівництво Німецької Демократичної Республіки встановило більш жорсткий прикордонний контроль. З часом все більше західних Берлінців розуміли, що стіна погрожує не тільки деяким німцям східної частини Берліна, які не покидали спроб перелізти через мур і перебраться до західної частини Берліну, навіть під погрозою бути ввійманими або вбитими. Жителі Західного Берліна почали не масово, але покидати місто, побоюючись, що Хрущов, або Ульбріхт придумують ще якусь "авантюру". Жильці з будинків, які знаходились поряд зі стіною, закладали вікна цеглою. Поліцейським Західного Берліна було наказано не втручатись, якщо ловили або стріляли в людей, які намагались покинути територію східної частини Берліна. Лише восени 1961 року відбулось 2137 інцидентів, в тому числі 685 спроб порушення кордону, 2118 спроб дезертирства військовослужбовцями Східної Німеччини або вмовляння родичами їх до дезертирства.²

Деяких американців і їх союзників не пропускали до східної частини Берліна, що порушувало Потсдамські домовленості про статус вільного міста.

¹ Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 233- 234.

² Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003. С. 130.

Американці були готові боротись з новою східно-німецькою "процедурою" і хотіли за допомогою сили своєї військової техніки відстояти права західних держав на право в'їзду до східної частини Берліна.¹

Військова розвідка попередила Хрущова про американську акцію з ціллю знести загородження для вільного проїзду в східну частину Берліна на Фрідріхштрассе. Хрущов наказав по тривозі підняти 7-му танкову роту капітана Войтченко 3-го батальйону 68-го гвардійського полка. Цей інцидент в Західній історіографії називають "інцидент на КПП Чарлі". Також, була велика кількість інцидентів порушення кордону в східній частині Берліна. На перетині вулиць Фрідріхштрассе, Мауерштрассе, і Циммерштрассе де знаходився пункт перетину під назвою "Чарлі", зійшлись в лоб американські танки "М-48 Паттон" і, начебто, НДРівські "Т-54". Насправді, вони були радянські і екіпаж теж був радянський, проте розпізнавальні знаки були замазані багнюкою. Репортери наголошували, що саме в той день холодна війна набрала нового розмаху, бо вперше зіткнулись американські і радянські танки, до того дня конфлікт вівся лише через, так би мовити, "посередників", тобто НДР і ФРН, наприклад.²

План вміщував в себе спробу проїхати на танках з бульдозерним обладнанням на законній основі, що формально дозволялось за Потсдамськими домовленостями. Але радянська група військ, не дозволила б проїхати гарнізону, який складався усього лише з 12 тисяч військовослужбовців, з яких половина – американці.³ Вранці спочатку радянські танки розвернулися і відступили, через двадцять хвилин американські танки відступили.

Американці не збираються захоплювати східну частину Берліна. Весь той час Кеннеді намагався поліпшити відносини з Хрущовим. Він був ладен ускладнити відносини з союзниками, проте більше боявся ядерної війни.⁴

¹ Егорова Н.И. Оценка СССР в условиях "холодной войны" // Электронный. научно-познавательный журнал "История". 2019. С. 36.

² Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 292.

³ Кемп.Ф Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013. С. 296.

⁴ Курнішова Ю.В. Політика США щодо спорудження Берлінського муру в серпні 1961 року // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Київ. 2004. С. 10.

З січня по березень 1962 року велись активні переговори між Радянським Союзом і Сполученими Штатами Америки щодо проблеми в Берліні, намагання сторін віднайти ключ до мирного врегулювання проблеми, проте, зберігаючи намагання вибороти невелику перемогу задля отримання геополітичної переваги в центрі Європи. Кеннеді ще в 1961 році заявляв про готовність говорити з радянською стороною. Переговори велись в Москві з послом Америки Томпсоном, і, паралельно з цим в Вашингтоні з послом Добриніним. Представник Сполучених Штатів Америки Боуелс запевняв, що для зниження вірогідності початку війни в Європі сторонам необхідно домовлятись. Представники США, зокрема, Соренсон заявляли, що Берлінська стіна є незаконною спорудою, щоправда для Сполучених Штатів Америки це не було глобальною загрозою, скоріш за все, бо США і далі мали власну присутність на території ФРН, доступ в Західний Берлін. Берлінські кризи дали зрозуміти вищим щаблям влади в Америці, що необхідно коригувати зовнішню політику по відношенню до Федеративної Республіки Німеччина, а також до Радянського Союзу з Німецькою Демократичною Республікою.¹

В квітні 1962 року відносини ФРН і США погіршились, все через американський план щодо створення міжнародної наради з питань доступу в Берлін, тобто можливу спробу домовитись з СРСР. В подібну нараду мали ввійти п'ять учасників зі складу західних країн, п'ять прокомуністичних країн і три нейтральні країни. Аденауер був дуже проти створення наради, все через те, що обидві Німеччини в ній позиціонувались як окремі країни, а Аденауер не визнавав НДР як окрему країну. 7 травня 1962 року Аденауер публічно відмовився від плану по створенню спеціальної міжнародної наради. Аденауер показав США, що має свою думку щодо політики Західної Німеччини. Кеннеді в приватній розмові з послом Радянського Союзу Добриніним, що є можливість

¹ Борисова К.А. Эволюция отношения США к доктрине Хальштейна (середина 50-х- середина 60-х гг. XX в. МГУ. Москва. С. 5.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-otnosheniya-ssha-k-doktrine-halshteyna-seredina-50-h-seredina-60-h-gg-hh-v/viewer>
Дата звернення: 03.04.2023.

чинити сильний тиск на обидві німецькі держави задля домовленості щодо берлінського питання.¹

Ще в грудні 1961 року відбулась зустріч міністрів ФРН, Франції, Сполучених Штатів Америки і Великобританії в Парижі, на котрих обговорювалась можливість перемовин з СРСР з приводу питання щодо Берліна. Зустріч відбулась з 10 по 12 грудня. Вони були майже безрезультатними, так як Радянська позиція з приводу Берліна не змінилась починаючи з ультиматуму Хрущова в 1958 році. Погляди ж союзників відрізнялись, Сполучені Штати Америки виступали за переговори з Радянським Союзом, в той час як, наприклад, Франція була категорично проти. Комітет Державної Безпеки Радянського Союзу активно вивчав позицію західних держав щодо ситуації, котра склалась в Берліні і по відношенню до дій Радянського Союзу в Берліні. Радянський Союз також вивчав позицію західних держав щодо Берліна і їх взаємовідносини. В планах Радянського Союзу також було обмежити вильоти західних літаків по повітряним коридорам, починаючи з лютого 1962 року.²

Великий вплив на обставини навколо берлінського питання взяла на себе карибська криза 1962 року, котра ледве не призвела до третьої світової війни. Проте, криза закінчилась компромісами з обох сторін. Сполучені Штати Америки дали гарантії про ненапад на Кубу і прибрали стратегічні ядерні ракети середньої дальності з Італії і Туреччини, а Радянський Союз прибрав ракети з Куби. Радянська ж дипломатія продовжувала шукати рішення, при цьому відмовляючись тепер від умов ліквідації західної присутності у Берліні.³

В січні 1963 року Хрущов заявив про успіх радянської дипломатії в берлінському питанні, пов'язаний зі спорудженням стіни. Спорудження муру

¹ Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 533.

² Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000. С. 456-457.

³ Цит по: Долгилевич Р.В Советская Дипломатия и Западный Берлин (1963- 1964). Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. С. 3.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/2013-02-017-dolgilevich-r-v-sovetskaya-diplomatiya-i-zapadnyy-berlin-1963-1964-spb-aleteyya-2012-272-s/viewer>

Дата звернення: 2 травня 2023.

відокремило соціалістичний світ від західних країн, зменшило відтік працездатного населення і інтелектуалів на Захід і зменшило потік американської агентури, а також зробило неважливим можливість підписання сепаратного мирного договору з Німецькою Демократичною Республікою. Берлінська криза була частково завершена. Західні країни залишили за собою більшість позицій в Західному Берліні, в той час як Радянський Союз лише вистроїв стіну щоб відокремити соціалізм від імперіалізму.¹

Проте, знову ж таки, в січні 1963 року радянська сторона знову змінила підхід до дипломатії щодо Берліна. Радянський Союз розробляв нову концепцію щодо Берліна. Хрущов вів себе в 1963 році максимально стримано, щоб не загострити ситуацію навколо Берліна. Берлін за новою радянською концепцією мав стати самостійною політичною одиницею. В договорі “про Дружбу” за 12 червня 1964 року між Німецькою Демократичною Республікою і Радянським Союзом було зазначено, що Західний Берлін розглядають як самостійне утворення. Хрущов таким чином погодився на залишення військ Західних держав в Західному Берліні і їх вплив, натомість присутність Федеративної Республіки Німеччина в місті планувалось скоротити.²

Поступово в Міністерстві іноземних справ Радянського Союзу створювалась референтура з приводу Західного Берліна.³

В 1965 році керівництво ФРН розуміло, що нове Радянське керівництво на чолі з Брежнєвим уникає Берлінського питання і це давало можливість збільшити федеральну присутність в Західному Берліні. Приводом до занепокоєння СРСР з приводу Берлінського питання стала можливість проведення засідання бундестагу, реакція СРСР була миттєвою і полягала в нотах протесту західним країнам від 23 березня 1965 року. 7 квітня все ж сталось засідання бундестага і засідання кабінету міністрів ФРН. ФРН вважала за необхідне привернути увагу західних країн на Берлінське питання. СРСР і

¹ Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997. С. 533.

² Цит по: Долгилевич Р.В Советская Дипломатия и Западный Берлин (1963- 1964). Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. С. 5-6. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/2013-02-017-dolgilevich-r-v-sovetskaya-diplomatiya-i-zapadnyy-berlin-1963-1964-spb-aleteyya-2012-272-s/viewer> Дата звернення: 2 травня 2023

³ Квицинский Ю. Время и Случай. Заметки профессионала. Москва: ОЛМА-Пресс, 1999. С. 265.

НДР загрозували відмінити дозвіл на перепустки західних берлінців, котрий діяв ще з 1964 року, що було достатньо боляче для суспільства Західного Берліна. МІС НДР теж відреагувало достатньо швидко, наголосивши на можливих наслідках, котрі спонукали дії ФРН. З 5 по 11 квітня з Заходу від Берліна почались навчання НДР, як в повітрі, так і на землі, де війська НДР перекривали комунікації між ФРН і Західним Берліном. Причому застосовувалась шумова тактика прольоту винищувачів над містом задля зриву засідання бундестагу. Крім цього, була заборона проїзду депутатам Бундестагу, не пропустили навіть В. Брандта. Реакція західних ЗМІ була однозначно негативною, Ульбріхта називали "сатрапом". Проте, західні держави вважали дану акцію не серйозною і не вважали дані інциденти блокадою. Проте, після проведення навчань, Сполучені Штати Америки заговорили про порушення угод щодо Західного Берліна, відклонили обвинувачення і заявили, що ФРН не порушувала домовленостей. ФРН, втім, відступила від своїх попередніх планів, через можливі наслідки.¹

В 1969 році конфліктна ситуація навколо Берліна знов набрала обертів, все через вибори федерального президента і проведення федеральних зборів Західної Німеччини в березні 1969 року, і все це ФРН нав'язувала і Західному Берліну. Навіть Франція та Велика Британія були проти подібної акції, США зайняла нейтральну позицію. НДР наклала заборону на в'їзд деяким категоріям громадян. Влада НДР і Радянського Союзу виразили офіційний протест. Посилився тиск на транзитну систему і авіасполучення навколо Західного Берліна, радянська сторона і НДР розпочали навчання. Ситуація навколо Західного Берліна погіршувалась і разом з тим радянська і американська сторона встановила в лютому 1969 року секретний канал зв'язку задля намагання в майбутньому врегулювати проблему Західного Берліна. Зв'язувались між собою посол Радянського Союзу в США А. Добринін і помічник президента з національної безпеки Кіссінджер. На подібних зустрічах

¹ Долгилевич Р.В Советская Дипломатия и Западный Берлин (1963- 1964). Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. С. 32-36.
URL:http://lovelead.ec/read_book.php?id=101145&p=1 (дата звернення: 20.05.2023)

США заявили радянській стороні, що не визнають радянську ідею з приводу концепції "вільного міста", щоправда запевняють, що не збираються підтримувати чи приймати нічого нового по відношенню до ФРН і Західного Берліна. Радянська позиція була такою: радянська сторона і НДР не втручаються в його політичне, економічне і інше життя, щоправда вони проти присутності політики ФРН в Західному Берліні.¹

Тим не менш, ближче до 1969 року, після обрання Віллі Брандта канцлером ФРН, почалась політика зближення ФРН з СРСР і НДР. Політика отримала назву "Нова східна політика", згідно якої НДР визнавалась як держава, встановлювались дипломатичні зносини, збереження ідеї об'єднання Німеччини. Це, в тому числі, напевне, зумовило США прийняти нову політичну концепцію до СРСР.

Перемовини з участю ФРН розпочались в кінці 1969 року і завершилися підписанням 12 серпня 1970 року Московського договору про непорушність кордонів і територіальну цілісність країн в Європі, котрий заклав базу в перемовинах двох Німеччин і Радянського Союзу з західними країнами, особливо з США.²

В результаті перемовин між СРСР і західними державами, а саме США, Великої Британії та Франції була підписана чотирьохстороння угода послами чотирьох країн в вересні 1971 року. В силу вона вступила через 9 місяців після підпису міністрами іноземних справ чотирьох країн. Цим договором закріпився особливий статус Західного Берліна, наголосилось на тому, що Західний Берлін не є частиною ФРН. Також закріпились мирні позиції країн про можливість недопущення конфлікту в Європі, відмова від позиції сили, наголосилось про взаємну відповідальність в регіоні. Радянський Союз гарантував можливість транзитного сполучення через територію НДР громадян ФРН. Створювались Генеральне консульство СРСР в Берліні і Бюро Радянських

¹ Беспалов В.А. Западнберлинский транзит (1945- 1971): дипломатия Холодной войны. Москва: РИСИ. 2015. С. 275 - 277.

² Кайдерлинг Г., Штульц П. Берлин 1945- 1975: пер. с нем. М: Прогресс. 1976. С 426.

зовнішньоторговельних об'єднань. Подібний договір став одним з елементів політики розрядки в Європі і закріпив особливий статус Західного Берліна.¹

Отже, досліджуючи проблему американо-радянських відносин з приводу Західного Берліна в 1961-1971 роки можна виділити декілька основних періодів, а саме: період загострення другої Берлінської кризи, період зміни зовнішньополітичних концепцій двох країн протягом 1962-1965 років, період невеликої Берлінської кризи 1965 року і період зближення і етапу переговорів ФРН і НДР, США і СРСР, і як наслідок – підписання чотирьохсторонньої угоди і початок періоду "розрядки" в Берлінському питанні. Досліджуючи основні перебіг подій Берлінської кризи 1961 року можна виділити намагання сторін домовитись, але в той же час отримати геополітичну перевагу над супротивником, чого і бажали дві наддержави. Період 1961 року міг би бути одним з можливих років початку ядерної війни, бо ситуація навколо Берліна щодня загострювалась. Аналізуючи період 1962-1965 років можна виділити деяке затишся в Берлінському питанні, що можна пояснити зміною зовнішньополітичних пріоритетів двох країн і зміну локацій боротьби за геополітичний вплив. Аналізуючи період 1965 року, можна виділити особливу рішучість Радянського керівництва і НДР. Беручи до уваги період початку переговорів після 1969 року, можна виділити особливу рішучість двох країн говорити щодо Німецького питання і врешті-решт врегулювання політичного конфлікту в Берліні підписанням чотирьохсторонньої угоди про статус Західного Берліна.

¹ Quadripartite Agreement on Berlin.

URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2003/3/12/9bfc5f5-8e0d-46ee-9f7f-8e9a7c945fa7/publishable_en.pdf

Дата звернення: 06.05. 2023.

Висновки

Отже, досліджуючи проблему американо-радянських відносин з приводу Західного Берліна в 1945-1971 роки можна виділити декілька основних періодів. Перший період – це розділення Німеччини, отримання Берліном окремого статусу, початку холодної війни і блокади Західного Берліна, і як наслідок– утворення на території Німеччини двох окремих держав. Другий період – це перш за все намагання двох наддержав отримати геополітичну перевагу навколо Західного Берліна після утворення двох держав на території Німеччини, нота Сталіна та реакція США, червневне повстання та його важливість для американо-радянських відносин, вступ ФРН в НАТО та зміна концепції відносин між двома наддержавами, ультиматум Хрущова і реакція США, засідання в Женеві міністрів іноземних справ і важливість даного засідання для американо-радянських відносин в регіоні, візит Хрущова в Америку і новий рівень політичних відносин між країнами, Паризька конференція і інцидент з пілотом-розвідником. Третій період починається з зміною Президента в США, зміною формату міжнародних відносин двох країн між собою, Віденська зустріч Президентів, побудова стіни, славнозвісний інцидент на КПП "Чарлі", зміна зовнішньополітичної концепції протягом 1962-1965 років між двома країнами, Берлінська проблема в 1965 році і її унікальність, намагання сторін домовитись протягом 1969-1971 років і, нарешті, підписання чотирьохсторонньої угоди про статус Західного Берліна в 1971 році.

Питання Західного Берліна було одним з найголовніших питань за часи Холодної війни. Відносини між двома наддержавами мали значний вплив на політико-економічну складову в Західному Берліні. Аналіз наукових праць та історичних джерел показав, що обидві наддержави протягом розглянутого періоду намагались зменшити вплив в регіоні іншої сторони, отримавши при цьому геополітичну перевагу. Можна відзначити, що саме питання статусу Західного Берліна впливало на характер відносин між двома наддержавами, що демонструвало застосування наявних стратегій в умовах холодної війни.

Позиція сторін полягала в тому, що ні Сполучені Штати Америки, ні Радянський Союз не готові були йти на компроміс в деяких питаннях з приводу Західного Берліна, що і призводило до періодичних криз і менших конфліктів навколо Західного Берліна. Радянський Союз і Сполучені Штати Америки неодноразово змінювали позицію щодо Західного Берліна. Радяно-американські відносини через зміну позиції щодо Західного Берліна неодноразово переживали різні потрясіння і навпаки зближення в зовнішній політиці.

Під час початкового етапу Холодної війни взаємовідносини між двома наддержавами погіршилися і це позначилось на Західному Берліні, що пізніше перейшло в блокаду Західного Берліна. Позиція СРСР щодо Західного Берліна під час кризи полягала в бажанні розширення свого геополітичного і соціально-економічного впливу на Західний Берлін, при цьому витіснити американські війська і війська західних країн зідти. Американська позиція полягала в недопущенні подібного плану. Вже після створення на території Німеччини двох держав наміри обох наддержав змінилися.

Радянський Союз бажав вже за допомогою просоціалістичної держави НДР мати геополітичний вплив в регіоні. США ж невдовзі відокремили Західний Берлін від ФРН, зробивши його політично та економічно залежним. В 1958 році стратегія Радянського Союзу вкотре змінилась. Хрущов, оголосивши ультиматум, бажав отримати вигідні геополітичні позиції в Берліні, щоправда Сполучені Штати Америки особливо не пішли на поступки. Тоді СРСР вирішив змінити підхід до Берлінського питання, відокремивши Західний Берлін стіною.

США зайняли відповідно різку позицію, що зумовило інцидент на КПП Чарлі, коли відносини між двома наддержавами набули максимального напруження за багато років холодної війни. В подальшому Радянський Союз в 1963 році знов змінив підхід власної дипломатії щодо Берліна та відносин із США. Тепер Москва зайняла більш стриману позицію щодо Берліна, максимально не провокуючи США. Причому США зробило те саме, але все змінив 1965 рік, коли Радянський Союз миттєво відреагував на намагання ФРН розширити владу на Західний Берлін, США при цьому зайняло стриману

позицію. Подальші роки характеризувалися пом'якшенням політики США і СРСР щодо Західного Берліна і між собою, наслідком чого стало зближення НДР і ФРН, а також пом'якшення політики між СРСР і США, що означало нову "еру" політичних відносин між двома країнами. За допомогою методів історичного, порівняльного, джерелознавчого та декількох інших, вдалось проаналізувати саме відносини Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки між собою, їх підходи до Берлінського питання. Незважаючи на безліч кризових моментів з 1945 по 1971 рік, наддержави намагались прийти до домовленостей щодо Західного Берліна. Дослідження даного питання показує, що події навколо Західного Берліна в 1945–1971 роках і відносини Радянського Союзу і Сполучених Штатів Америки навколо Західного Берліна стали неабияким поворотним моментом в історії Холодної війни в розглянутий період. Питання Західного Берліна мало роль символу політико-ідеологічної боротьби між двома наддержавами і показало необхідність діалогу між двома наддержавами задля уникнення катастрофи.

Список використаних джерел та літератури

1. Аденауэр К. Воспоминания. Москва: Прогресс. 1966. Т. 1.
2. Аджубей О.И. Лицом к лицу с Америкой. Рассказ о поездке Н.С Хрущева в США. 15-27 сентября 1959 г. сборник. Москва: Госполитиздат. 1959.
3. Аксютин Ю.В. Никита Сергеевич Хрущев Материалы к биографии.– Москва : Полиздат. 1989.
4. Брандт. В. Воспоминания. Москва: Новости. 1991г.
5. Громько А.А. Памятное. Новые горизонты. Москва: Центрполиграф. 2015. Книга 1.
6. Жуков Г. К. Воспоминания и размышления. Москва: Олма-пресс. 2002г. Т 2. Гл. 23.
7. Кеннан Дж. Дипломатия второй мировой войны глазами американского посла в СССР Дж. Кеннана. Москва: Центрполиграф. 2002.
8. Корниенко. Г Холодная война. Свидетельство её участника. Москва: Олма-пресс. 2001.
9. Курчатов И. В. В воспоминаниях и документах. Изд 2. Перераб. и дополн. Москва: издАТ, 2004.
10. Кынин Г. П. Лауфер Й.П Германский вопрос во взаимоотношениях СССР, США, Англии и Франции. Советский Союз и германский вопрос, 1941-1949. Т. 3: 6 октября 1946 – 15 июня 1948. Москва: Международные отношения. 2003.
11. Кынин Г.П Лауфер Й.П Телеграма Зверева А. Г. и Малетина П.А. Молотову В. М. 21 января 1947. СССР и Германский вопрос, 1941– 1949. Т. 3: 6 октября 1946 – 15 июня 1948. Москва: Международные отношения. 2003.
12. Кынин Г.П., Лауфер Й.П. СССР и Германский вопрос. 1941–1949. Т. 2. 9 мая 1945 г. – 3 октября 1946 г. Москва: Международные отношения. 2000.

13. Микоян А. И. Так и было. Размышления о минувшем. Москва: Центрполиграф. 2014г.
14. Советский Союз и Берлинский вопрос. Документы. Вып 1. Москва. МИД СССР. 1948.
15. Сталин И.В. Сочинения. Т. 16. Москва: Писатель, 1997.
16. Цыбулевский Б.Л., Санакоев Ш.П. Тегеран-Ялта-Потсдам: Сб. документов. Москва, 1971.
17. Черчилль У. Речь в Вестминстерском колледже, г. Фултон, штат Миссури, США, 5 марта 1946 г. Мускулы мира. Москва: ЭКСМО. 2006. URL: <https://historyrussia.org/tsekh-istorikov/archives/fultonskaya-rech-uinstona-cherchillya-1946-goda.html> (дата звернения: 20.01.2023 р.)
18. America and Russia // Life. 1945. 30 July. V. 19.
19. Berlin I. Personal Impressions. New-York. 1981.
20. Byrnes J. F. All in One Lifetime. New-York. 1958.
21. Directive to Commander in Chief of United States forces of occupation regarding the military government of Germany (JCS 1067) Germany under occupation: illustrative materials and documents. Ann Arbor: Edward's Brothers, Inc., 1949.
22. Directive to Commander in Chief of United States forces of occupation regarding the military government of Germany (JCS 1779) // Germany, 1947–1949: the Story in Documents. Washington: United State Department of State, 1950.
23. Foreign Relations of the United States, 1945 / Ed. by W. Slany, J. Glennon. Vol. III: Council of Foreign Ministers. Washington, 1968. doc 616. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03/d616>
24. Informationen, Vermerke, Ausarbeitungen zum Deutschlandsproblem zur Frage des Friedensvertrages (1952/1953). MfAA, A 9634 F1 "New-York Times". 12. Juni 1953. New-York.
25. Informationen, Vermerke, Ausarbeitungen zum Deutschlandsproblem zur Frage des Friedensvertrages (1952–1953). MfAA A9634 F1. "Die Tat". 28. Juni 1953. Zuerich.

26. The Long Telegram [original], from George Kennan in Moscow to the Secretary of State, February 22, 1946. National Security Archive. The George Washington University. Washington. URL: <https://nsarchive.gwu.edu/document/21042-long-telegram-original> (дата звернення: 20.01.2023 р.)
27. Амброз С. Эйзенхауэр. Солдат и президент. Москва: Книга. 1993.
28. Батюк В.И. Евстафьев Д. Г. Первые заморозки. Советско-американские отношения в 1945-1950-х гг. М. :Российский научный фонд. 1995.
29. Бейли Дж., Кондрашев С. А., Мерфи Д. Э. Поле битвы Берлин: ЦРУ против КГБ в "холодной войне". Пер. с англ. Л. Володарской. Москва: ТЕРРА-книжный клуб. 2000.
30. Беспалов В.А. Блокада Берлина и продовольственный вопрос. Забытые аспекты. // Вестник РГУ им. Канта. № 12. Г. Калининград. 2007.
31. Беспалов В.А. Западноберлинский транзит (1945- 1971): дипломатия Холодной войны. Москва: РИСИ. 2015.
32. Беспалов Г. М. Берлинский вопрос и германская проблема. Москва. 1949.
33. Бетмакаев А.М. На пути к Восточногерманской идентичности. В. Ульбрихт и отношения между ГДР и СССР в 1949–1964гг. // Американские исследования в Сибири. Томск:ТГИ. Выпуск.7. 2003г.
34. Бокарев Ю.П. Еще раз об отношении СССР к плану Маршалла. Москва: Отечественная история. 2005. № 1.
35. Бонвеч Б., Галактионов Ю. В. История Германии. От создания Германской империи до начала XXI века. В 3-х томах. Москва: КДУ. 2008. Т. 2.
36. Борисова К.А. Эволюция отношения США к доктрине Хальштейна (середина 50-х- середина 60-х гг. XX в. МГУ. Москва. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-otnosheniya-ssha-k-doktrine-halshteyna-seredina-50-h-seredina-60-h-gg-hh-v/viewer> (дата звернення: 03.04.2023.)
37. Боффа Дж. История Советского Союза. Москва: Междунар. отн. 1990. Т. 2.
38. Быстрова Н.Е. К истории создания организации Варшавского договора. Москва: Вестник РУДН, 2005, номер 1. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/k-istorii-sozdaniya-organizatsii-varshavskogo-dogovora/viewer> (дата звернення: 02.04. 2023.)

39. Ван ден Берге. Историческое недоразумение? "Холодная война". 1917-1990. Москва. 1996.
40. Ватлин А. Ю. "Германия в XX веке". Москва:РОССНЭП. 2002.
41. Вильке. М. Берлинский кризис 1948-1949 гг. и его место в истории "Холодной войны". 1948 год в германской истории // Материалы конференции российских и немецких историков 19-20 июня 2008 г. Москва: РОССПЭН, 2009.
42. Высоцкий В.Н. Западный Берлин и его место в системе современных международных отношений. Москва: Мысль. 1971.
43. Гриневский О.А. Берлинский ультиматум Хрущева // Журнал Современная Европа. 2005.
44. Данилов А.А., Пыжиков А.В. Рождение сверхдержавы. СССР в первые послевоенные годы.– Москва: РОССНЭП. 2001.
45. Долгилевич Р.В Советская Дипломатия и Западный Берлин (1963–1964). Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/2013-02-017-dolgilevich-r-v-sovetskaya-diplomatiya-i-zapadnyy-berlin-1963-1964-spb-aleteyya-2012-272-s/viewer> (дата звернення: 2 травня 2023.).
46. Долгилевич Р.В Советская Дипломатия и Западный Берлин (1963- 1964). Санкт-Петербург: Алетейя, 2012. С. 32-36.
URL:http://loveread.ec/read_book.php?id=101145&p=1 (дата звернення: 2 травня 2023.).
47. Егорова Н. И. Оценка СССР в условиях "холодной войны" // Электронный. научно-познавательный журнал "История". 2019.
48. Ежов В. Д. Конрад Аденауэр – немец четырех эпох. М: Молодая гвардия. 2003.
49. Захаров В. В. Военно-политические аспекты Берлинского кризиса 1948 - 1949 гг. 1948 год в германской истории: Материалы конференции российских и немецких историков 19-20 июня. Москва. 2008.

50. Кайдерлинг Г., Штульц П. Берлин 1945–1975: пер. с нем. М: Прогрес. 1976.
51. Кальвокоресси. П. Мирская политика после 1945 года. Москва: Междунар. Отнош. 2000г.
52. Квицинский Ю. Время и Случай. Заметки профессионала. Москва: ОЛМА-Пресс, 1999.
53. Кемп. Ф. Берлин 1961. Кеннеди, Хрущев и самое опасное место на земле. Москва: Центрполиграф. 2013.
54. Кинкулькин А. Т, Клокова Г. В. Страницы истории советского общества. Факты. проблемы. люди. Москва: Изд. Полит. Лит. 1989.
55. Киссинджер Г. Дипломатия / Пер. с англ. Москва: Ладомир. 1997.
56. Кудряченко А. І Берлінська криза 1948–1949 років, балансування на межі війни // Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Зб. наук. праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: Фенікс. 2014. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/280/> (дата доступу 01.02.2023).
57. Курнішова Ю.В Берлінська криза 1958-1963 рр. і зовнішня політика США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. іст. наук. Київ. 2005.
58. Курнішова Ю.В. Політика США щодо спорудження Берлінського муру в серпні 1961 року // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Київ. 2004.
59. Лавренов С. Я, Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах. Москва: Астрель, 2003.
60. Лекаренко О.Г. Проблема перевооружения Германии и создание Западно-Европейского союза. // Москва: Редакция "История". 2007. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problema-perevooruzheniya-germanii-i-sozdanie-zapadno-evropeyskogo-soyuza/viewer> (дата звернення: 02.04.2023.)
61. Максимычев И.Ф. Германский фактор в европейской политике России. Конфликт и партнёрство 1914–2004 гг. Москва. 2004.
62. Мартиненко А.К., Мартиненко Б.К. Міжнародні відносини 1945–1975р. Київ. 2007.

63. Матвеева А. Г. Четырехстороннее Соглашение по Западному Берлину. // Большая Российская энциклопедия. М. 2004. URL: https://old.bigenc.ru/world_history/text/4684491 (дата звернения: 06.05. 2023.)
64. Наринский, М. М. Берлинский кризис 1948–1949 гг. // Новая и новейшая история. Москва. 1995. № 3.
65. Невский С.И. Денежная Реформа 1948 г. в Западной Германии: Экономические результаты и социально-политические последствия. Москва: МГУ. 2010. Т.8 № 2.
66. Орлов А.С., Георгиева Н.Г., Георгиев В.А. Исторический словарь. 2-е изд. Москва:Проспект. 2012.
67. Остерман К. США и события 17 июня 1953 г. в ГДР. Москва: Вопросы истории, 1999, № 11-12.
68. Петелин Б. В. "Счастье, свалившееся с неба" или был ли план объединения Германии // Россия и современный мир. Москва. 2002. № 4.
69. Пилько А.В. У истоков «Холодной войны»: создание НАТО и его последствия (1947-1955): вести Московского ун-та. 2008. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/u-istokov-holodnoy-voyny-sozdanie-nato-i-ego-posledstviya-1947-1955/viewer> (дата звернения: 30.03.2023.)
70. Пихоя Р.Г. Советский Союз: история власти (1945–1991). Москва: РАГС. 1998.
71. Платошкин Н.Н. Берлин в августе 1961 г. Установление пограничного режима // Журнал Россия и современный мир. 2009г.
72. Родович Ю.В. О «Ноте Сталина» от 10 марта 1952 г. по германскому вопросу. Новая и новейшая история. Москва. 2002. № 5.
73. Рукавишников О.В. Холодная война, холодный мир: Общественное мнение в США и Европе о СССР, России, внешней политике и безопасности Запада. Москва:Академ. Проект. 2005.
74. Советско-американские отношения. 1939–1945 / Б. И. Жилияев, В. И. Савченко.; под ред. Г. Н. Севостьянова. Москва: МИД. 2004.

75. Сорокин А. Н. Германская политика федерального Канцлера Аденауэра // Вестник Омского государственного университета. 2014. Номер 3.
76. Сорокин А.Н Конрад Аденауер и Германский вопрос в историографии ФРГ // Вестник Пермского Университета. Омск. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/konrad-adenauer-i-germanskiy-vopros-v-istoriografii-frg/viewer> (дата звернения: 31.03.2023.).
77. Тимошенкова Е.П. Германский вопрос во внешней политике Советского Союза (1945-1955 гг.) // Институт Европы РАН. Москва: Рус сувенир. 2008.
78. Уткин А. И. Американская империя. М:ЭКСМО. 2003.
79. Филлитов А.М. Германский вопрос: от раскола к объединению. Москва: Новое прочтение.1993.
80. Loth W. Stalins ungeliebtes Kind. Warum Moskau die DDR nicht wollte. Berlin, 1994.
81. Lynne Olson. Citizens of London. New-York: Random House. 2010.
82. Page B. I., Shapiro R. Y. The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans Policy Preferences. Chicago. 1992.
83. Rudolf G. Presseanalyse und zeitgeschichtliche Forschung. Telegraf und WAZ zur Berlin-Krise 1948/49. Münche. 1972.
84. Schwarz S. Wollte Adenauer die deutsche Einheit? Der Vorgang der Westintegration vor der deutschen Vereinigung in der Politik der Bundesregierung 1950-1955. Das Jahr 1952: Europa am Scheidenweg. Vergleiche, Suche nach Alternativen in Ost und West. Jena. 2002.
85. Winkler H. A. Germany: The Long Road West. Vol. 2: 1933-1990. Oxford University Press, 2007.

Толстіков І. В. Питання Західного Берліна в американо-радянських відносинах в 1945–1971 рр.

Досліджуючи американо-радянські відносини з питання Західного Берліна в 1945-1971 років автор визначив, що дві наддержави жадали отримати геополітичну перевагу в регіоні, знизити вплив опонента в регіоні. Радянський Союз і Сполучені Штати Америки не готові були йти на компроміс в деяких питаннях Західного Берліна. Тим не менш, вже під час кризових подій сторони були готові вести переговори і домовитись з приводу Західного Берліна, розуміючи можливі наслідки загострення в Європі і виражали готовність іти на компроміс вже під час кризової ситуації. СРСР і США неодноразово змінювали власні підходи до Берлінського питання, в залежності від ситуації в світі і в регіоні. Питання Західного Берліна мало роль символу політико-ідеологічної боротьби між двома наддержавами і показало необхідність діалогу між двома наддержавами задля уникнення катастрофи.

Tolstikov I.V. The question of West Berlin in American-Soviet relations in 1945–1971.

In researching the American-Soviet relations regarding West Berlin from 1945 to 1971, the author determined that both superpowers sought to gain geopolitical advantage in the region and diminish the influence of their opponent. The Soviet Union and the United States were unwilling to compromise on certain issues concerning West Berlin. Nevertheless, during crisis events, the parties were willing to engage in negotiations and reach agreements regarding West Berlin, recognizing the potential consequences of escalation in Europe and expressing readiness to compromise during the crisis situation. The USSR and the USA repeatedly altered their approaches to the Berlin question based on the global and regional circumstances. The issue of West Berlin played a role as a symbol of political and ideological struggle between the two superpowers and highlighted the necessity of dialogue between them to avoid catastrophe.